

รายงานวิจัย

รูปแบบความเอื้ออาทรในสังคมไทย
: กรณีศึกษา สังคมชนบทอีสาน

ผู้วิจัย

อมร สุวรรณนิมิตร

ได้รับทุนสนับสนุนการวิจัย
จากสำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ
กระทรวงศึกษาธิการ
ปีงบประมาณ 2543

คำนำ

โครงการวิจัยเรื่อง ความเอื้ออาทรในสังคมไทย : กรณีศึกษา สังคมชนบทอีสานได้รับการสนับสนุนจากสำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ ในปี 2543-2544 ระยะเวลา 1 ปี

การวิจัยครั้งนี้ มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษารูปแบบการแสดงออกของความเอื้ออาทรในสังคมไทย ในบริบทของชนบทอีสาน เพื่อทำความเข้าใจให้ชัดเจนว่าในอดีตความเอื้ออาทรต่อกันมีการแสดงออกอย่างไรบ้าง มีอะไรที่ยังคงมีอยู่และอะไรที่หายไป และโดยอาศัยหลักการสำคัญว่า วัฒนธรรมคือสิ่งที่ดำรงและเป็นพลังสำคัญในการพัฒนาและเพื่อเป็นการถวายเป็นความจงรักภักดีแด่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวซึ่งทรงพระประสงฆ์ให้คนไทยเป็นคนมีเมตตาอาทร มีน้ำใจไมตรี เกื้อกูลต่อเพื่อนมนุษย์ เพื่อให้เกิดความสามัคคีในชาติและร่วมกันพัฒนาประเทศ

ดังนั้น ผู้วิจัย จึงทำการศึกษาเพื่อให้เกิดความชัดเจนในประเด็นต่าง ๆ ที่กล่าวมา โดยการศึกษารวบรวมข้อมูลจากเอกสารทั้งจากแนวคิด ทฤษฎีของตะวันตกและตะวันออก รวมทั้งได้เก็บข้อมูลเชิงคุณภาพประกอบเพื่ออธิบายความเอื้ออาทรในสังคมชนบทอีสานให้ชัดเจนมากขึ้น

ผลการวิจัยนี้ เป็นเพียงจุดเริ่มต้นของการศึกษาเรื่องความเอื้ออาทร เพราะความเอื้ออาทรมีความละเอียดอ่อนและลึกซึ้งจำเป็นต้องใช้เวลาในการศึกษาเพื่อที่จะให้ครอบคลุมในแง่มุมต่าง ๆ และจากการศึกษาในเบื้องต้นนี้ เชื่อว่าจะเป็นประโยชน์ในการจุดประกายศึกษาวิจัยต่อไป

อมร สุวรรณนิมิตร

มิถุนายน 2545

กิตติกรรมประกาศ

ขอขอบพระคุณทุกท่านที่กรุณาให้ข้อมูลและร่วมแสดงความคิดเห็นตลอดจนคำแนะนำ และข้อเสนอแนะอันเป็นประโยชน์ต่อการวิเคราะห์ และที่สำคัญคือสำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ กระทรวงศึกษาธิการที่ให้ทุนสนับสนุนการวิจัยครั้งนี้

สารบัญ

	หน้า
คำนำ	
กิตติกรรมประกาศ	
สารบัญ	
บทที่ 1 บทนำ	1
ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา	1
ปัญหาในการวิจัย	3
วัตถุประสงค์ของการวิจัย	3
วิธีการดำเนินการวิจัย	3
ขอบเขตของการวิจัย	3
ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ	3
ข้อจำกัดของการวิจัย	4
บทที่ 2 แนวคิด ทฤษฎีและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง	5
บทที่ 3 วิเคราะห์ผลการศึกษา	29
บทที่ 4 สรุปและเสนอแนะ	36
บรรณานุกรม	40

บทที่ 1

บทนำ

1.1 ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา

ภายหลังการพัฒนาที่มุ่งสู่ความทันสมัยของไทยด้วยการเร่งสร้างความเจริญเติบโตเน้นการพัฒนาด้านวัตถุ การใช้ทรัพยากรอย่างขาดจิตสำนึก ขาดการจัดการที่ดี ละเลยภูมิปัญญาท้องถิ่น ก่อให้เกิดผลกระทบต่อชีวิตของประชาชนทั้งในเมืองและชนบท (สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ, 2543 ; พิทักษ์สิทธิ์ ฉายะภูติ และคณะ, 2543; ประเวศ วะสี, 2534)

ปัญหาที่เกิดขึ้นในชนบท คือ ประชาชนต้องเผชิญกับปัญหาจากการที่ภาครัฐพยายามเข้าไปจัดการและเปลี่ยนแปลงวิถีชีวิตของชาวบ้าน ซึ่งในอดีตสังคมไทยมีความเป็นอยู่แบบชาวพุทธเป็นสังคมเกษตรกรรม พอใจที่จะดำรงชีวิตอย่างสอดคล้องประสานกับธรรมชาติ ธรรมดาและเรียบง่าย มีการเคารพและพึ่งพากัน ลักษณะครอบครัวเป็นครอบครัวขยาย ทุกคนในครอบครัวอยู่ร่วมกัน ยึดถือขนบธรรมเนียมประเพณี มีวัฒนธรรมและศาสนาเป็นกรอบในการดำเนินชีวิต ความสัมพันธ์ของคนในสังคมมีลักษณะใกล้ชิดเอื้อเพื่อเอื้อแก่กัน มีความรักและเอื้ออาทรต่อกันและกัน (สำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ, 2542 ; พระธรรมปิฎก, 2542) โสภา (ชูพกุลชัย) ชปิลมันน์, 2542; อานันท์ กาญจนพันธ์, 254; สมศักดิ์ ศรีสันติสุข, 2538 ; ฉัตรทิพย์ นาถสุภา, 2539 ; ประเวศ วะสี, 2541)

การเปลี่ยนแปลงไปสู่สังคมอุตสาหกรรม พบว่าคนในชาติยอมรับและชื่นชมวัฒนธรรมต่างชาติ มีการนำเอาเทคโนโลยี กลายเป็นสังคมเร่งรีบ ทุกคนต้องต่อสู้เพื่อความอยู่รอด ทั้งถิ่นฐาน เป็นครอบครัวเดี่ยว ทุกคนมุ่งหาเงินให้ได้มากที่สุดเพื่อสร้างความมั่งคั่ง ร่ำรวย การแบ่งปันที่เคยมีหายไป การแลกเปลี่ยนกลายเป็นต้องซื้อหา มีการย้ายถิ่นฐาน เคลื่อนย้ายแรงงานเข้าสู่เมือง บางหมู่บ้านเหลือแต่คนชราและเด็ก ไม่สนใจในขนบธรรมเนียมประเพณี ลืมรากเหง้าและวิถีชีวิตความเป็นไทย การคบหากันเพื่อผลประโยชน์ เคารพคนร่ำรวย พ่อแม่ลูกห่างเหินกัน ลักษณะครอบครัวเป็นครอบครัวเดี่ยว การแข่งขันสูง ไม่มีความผูกพันในสังคม ผู้คนส่วนมากหมกมุ่นอยู่กับภารกิจของตนเอง จนลืมไปว่าการอยู่ร่วมกันอย่างมีความสุขนั้นต้องการความเอื้ออาทรระหว่างกันของเพื่อนบ้านและความผูกพันต่อกันที่อยู่ และสังคมที่เคยเอื้อเพื่อเอื้อแก่กัน เอื้ออาทรต่อกัน กลายเป็นสังคมเห็นแก่ตัว (โสภา (ชูพกุลชัย) ชปิลมันน์, 2542 ; เสาวภา ไพทยวัฒน์, 2538; รัตนะ บัวสนธ์, 2536; เสรี พงศ์พิศ, 2538; เอกวิทย์ ฌ กลาง, 2534; อานันท์ กาญจนพันธ์, 2538, ประภาส ปิ่นตบแต่ง, 2541 ; กมล กมลตระกูล, 2541; พิทยา ว่องกุล, 2542; วรวิทย์ เจริญเลิศ และ ชีรนาถ กาญจนอักษร, 2541; วิชิต นันทสุวรรณและจ่านงค์ แรกพินิจ, 2541 ; มาเรียม นิลพันธุ์, 2537; วรรณพร บุญเรือง, 2538 ; ปรีชา ช่างขวัญยืน, 2538)

นอกจากนั้นการเปลี่ยนแปลงรูปแบบวิถีการผลิตแบบดั้งเดิมคือการผลิตเพื่อยังชีพเป็นผลิตเพื่อขาย มุ่งกำไร ละเลยภูมิปัญญาดั้งเดิม ขาดจิตสำนึกต่อส่วนรวม ด้วยการใช้ขาม่าแมลง ใช้สารเคมีเพื่อให้ผลิตผลเพิ่มขึ้น โดยไม่คำนึงถึงผู้บริโภค และผลจากการตกงานนำไปสู่การบุกรุกที่ดินทำกินเกิดความขัดแย้งในสังคม และความเสื่อมโทรมของทรัพยากรธรรมชาติสร้างความเสียหายต่อความสมดุลของระบบนิเวศ (สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ, 2543; ณรงค์ เพ็ชรประเสริฐ และสิริพร ยอคกมลศาสตร์, 2541; Jacobs , 1971 ; Crush J.1995; Shigetomi,1998) (จารุวรรณ โลหีระ,2535:22; พิทักษ์สิทธิ์ ฉายะภูติ และคณะ, 2543; โสภา (ชูพกุลชัย) ชปีตมันน์,2542)

สภาพที่เป็นอยู่ทำให้หลายฝ่ายเกิดความสงสัยเกี่ยวกับสังคมไทยอย่างมากมาย เช่น กลุ่มบางกอกฟอรัมได้ตั้งข้อสังเกตว่าน้ำใจและความเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่กันของผู้คนในชุมชนแบบเดิมกำลังเหือดแห้ง ผู้คนส่วนมากในปัจจุบันต่างหมกมุ่นอยู่กับภารกิจของตนเองจนลืมไปว่าการอยู่ร่วมกันในสังคมอย่างมีความสุขได้นั้น ต้องการความเอื้ออาทรระหว่างกันของเพื่อนบ้านและความผูกพันต่อกันที่อยู่ ปรากฏการณ์เหล่านี้พัฒนาขึ้นมาพร้อม ๆ กับระดับทุนนิยมในเวลาเพียงไม่กี่ปี แต่กลับทำลายชีวิตของชมรมดั้งเดิมที่ดำเนินมานับเป็นเวลาหลายร้อยปีได้อย่างมีพลัง (บางกอกฟอรัม,ผู้จัดการรายวัน,2538;รายการสังคมไทยแล้งน้ำใจจริงหรือ สถานีโทรทัศน์ช่อง 11 กรมประชาสัมพันธ์)

ความเอื้ออาทรเป็นคุณลักษณะหนึ่งของคนไทยที่ถูกหล่อหลอมจากความเป็นชาวพุทธ แต่ด้วยกระแสการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นส่งผลให้ความเอื้ออาทรในสังคมไทยกำลังจะหายไป ดังนั้นในส่วนของภาครัฐและเอกชนจึงพยายามที่จะรื้อฟื้นให้เกิดขึ้นใหม่โดยในแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 9 ได้ให้ความสำคัญกับการสร้างสังคมเอื้ออาทร ในขณะที่สำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ ได้จัดทำแผนหลักเก้าแผนเพื่อส่งเสริมศิลปวัฒนธรรมไทยและได้จัดทำโครงการเสริมสร้างน้ำใจไมตรีในสังคมไทย (กระทรวงศึกษาธิการ, 2543) ในขณะที่กระแสสังคมได้ร่วมเคลื่อนไหว เช่นกระแสวัฒนธรรมชุมชน การรื้อฟื้นภูมิปัญญาท้องถิ่นซึ่งได้ผลักดันให้ใช้วัฒนธรรมเพื่อการพัฒนา ดังจะเห็นได้จากแนวคิดการพัฒนาชุมชนในปัจจุบัน ซึ่งประชาชนหลายท่านได้สรุปว่าการที่ชุมชนจะเข้มแข็งได้นั้นคนในชุมชนจะต้องมีความเอื้ออาทรต่อกัน จึงจะเกิดความร่วมมือและประสานใจก่อให้เกิดเป็นพลังในการพัฒนา เพราะวัฒนธรรมคือความเป็นองค์รวมที่เชื่อมโยงองค์ประกอบต่าง ๆ ทางสังคมทุกมิติเข้าด้วยกัน ทำให้วัฒนธรรมเป็นพลังสำคัญในขับเคลื่อนและเป็นรากฐานการพัฒนา (ประเวศ วะสี ,2540; อัมพร เล็กอุทัย,2542)

จะเห็นว่าความเอื้ออาทรนั้นมีความสำคัญต่อวิถีชีวิตของคนไทยและต่อมิติของการพัฒนาท้องถิ่น แต่การศึกษาเพื่อทำความเข้าใจเกี่ยวกับความเอื้ออาทรนั้นยังคงมีจำกัด โดยเฉพาะยังขาดความชัดเจนทั้งในด้านความหมายและลักษณะของความเอื้ออาทร ดังนั้นผู้วิจัยจึงสนใจที่จะศึกษาว่าความเอื้ออาทรในชนบทอีสานนั้นมีการแสดงออกในลักษณะใดบ้าง และยังคงมีอยู่หรือไม่อย่างไร เพื่อที่จะใช้ในการอธิบายความเอื้ออาทรในบริบทของชุมชนอีสานและจะเป็นประโยชน์ใน

การรื้อฟื้นความเชื่ออาหารให้เกิดขึ้นในสังคมไทย เพื่อให้สังคมไทยนำอยู่และเป็นเอกลักษณ์ที่คั่งงามของชนบทอีสานและของชาติสืบต่อไป

1.2 ปัญหาในการวิจัย

ความเชื่ออาหารในสังคมชนบทของภาคอีสานมีการแสดงออกในรูปแบบใดบ้าง

1.3 วัตถุประสงค์ของการวิจัย

เพื่อศึกษาและทำความเข้าใจเกี่ยวกับรูปแบบของความเชื่ออาหารในชนบทของภาคอีสาน

1.4 วิธีการดำเนินการวิจัย (Research Methodology)

การวิจัยครั้งนี้ เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) เพื่อศึกษาและทำความเข้าใจเกี่ยวกับรูปแบบและปรากฏการณ์ของความเชื่ออาหารในสังคมชนบทอีสาน โดยใช้วิธีการศึกษาหลายวิธี คือ

1. การศึกษาเอกสาร (Documentary Study) เพื่อศึกษาแนวคิด เอกสารที่เกี่ยวข้องกับความเชื่ออาหาร
2. การสัมภาษณ์เจาะลึก (Indept Interview) เพื่อให้ได้ข้อมูลภาคสนามเกี่ยวกับการแสดงออกของความเชื่ออาหารที่เคยมีในอดีต หรือที่ยังมีอยู่ในปัจจุบัน
3. การสัมภาษณ์กลุ่ม (Focus GroupDiscussion) เพื่อรวบรวมข้อมูลเกี่ยวกับการแสดงออกของความเชื่ออาหารของคนในชุมชน

เกณฑ์ในการเลือกกลุ่มตัวอย่าง

การเลือกหมู่บ้านที่จะศึกษา ทำการเลือกแบบเจาะจง โดยเลือกหมู่บ้านที่มีลักษณะที่ยังคงสภาพของความเป็นชนบท มีลักษณะสังคมเกษตรกรรม และผู้ให้ข้อมูล (Key Informance) คือ ประชาชน ผู้นำชาวบ้าน ปราชญ์ชาวบ้าน ผู้รู้ในชุมชน

การวิเคราะห์ข้อมูล

ข้อมูลเชิงคุณภาพ ใช้วิธีการพรรณนาเชิงเหตุผล หรือวิเคราะห์เนื้อหา

1.5 ขอบเขตของการวิจัย ชุมชนชนบทในภาคอีสาน

1.6 ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ

1. สามารถอธิบายถึงรูปแบบของการแสดงออกซึ่งความเชื่ออาหาร ความหมาย และระดับของความเชื่ออาหารในบริบทของสังคมชนบทภาคอีสานให้ชัดเจนยิ่งขึ้น

2. สามารถนำไปศึกษาและทำความเข้าใจต่อปรากฏการณ์ความเอื้ออาทรในสังคมไทยในพื้นที่อื่นหรือรูปแบบอื่น ๆ ซึ่งอาจนำไปสู่การพัฒนา หรือฟื้นฟูวัฒนธรรมความเอื้ออาทรในประเด็นที่เคยมีแต่ได้สูญหายไป

1.7 ข้อจำกัดของการวิจัย เนื่องจากข้อจำกัดในเรื่องงบประมาณและเวลาในการวิจัย การศึกษาจึงใช้การวิจัยเอกสารเป็นหลักและเก็บข้อมูลเชิงคุณภาพในบางหมู่บ้านและจากผู้นำชุมชนบางส่วน ซึ่งยังไม่ครอบคลุมบริบทต่าง ๆ ของชนบทอีสาน การวิจัยครั้งนี้จึงเป็นการวิจัยเบื้องต้นสำหรับการทำความเข้าใจภาพรวมของความเอื้ออาทรในชนบทอีสานเท่านั้น

บทที่ 2

แนวคิด ทฤษฎี และงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

ในการนำเสนอแนวคิด ทฤษฎี และงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง ผู้ศึกษาจะนำเสนอประเด็นต่าง ๆ ดังต่อไปนี้

- 2.1 แนวคิดเกี่ยวกับความเอื้ออาทร
 - 2.1.1 ความหมายของความเอื้ออาทร
 - 2.1.2 มิติต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องกับความเอื้ออาทร
 - 2.1.2.1 ด้านจิตวิทยา และจิตวิทยาสังคม
 - 2.1.2.2 ด้านศาสนาและวัฒนธรรม
 - 2.1.2.3 จริยธรรมกับความเอื้ออาทร
 - 2.1.2.4 การพยาบาลกับความเอื้ออาทร
 - 2.1.2.5 แนวคิดวัฒนธรรมกับการพัฒนา

2.2 งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

2.3 กรณีศึกษา ความเอื้ออาทรในชุมชนอีสาน

2.1 แนวคิดเกี่ยวกับความเอื้ออาทร

2.1.1 ความหมายของความเอื้ออาทร

ความเอื้ออาทร เป็นคำที่สังคมไทยกล่าวถึงกันมากในปัจจุบัน โดยมีนัยยะของความหมายที่แตกต่างกัน กระทั่งในภาษาอังกฤษก็ไม่มีคำที่สามารถสื่อความหมายที่สอดคล้องกับคำว่าเอื้ออาทรได้ จะมีบ้างก็เป็นคำที่มีความหมายใกล้เคียงและสะท้อนลักษณะของความเอื้ออาทร ดังจะได้นำเสนอต่อไป

คำว่า ความเอื้ออาทรนั้นบางครั้งจะพบว่ามีการใช้ควบกับคำอื่น เช่น คำว่าเมตตาอาทร ความห่วงหาอาทร ซึ่งในพจนานุกรมฉบับบัณฑิตยราชสถาน (2525) ได้แยกคำว่าเอื้ออาทรเป็นสองคำ คือ เอื้อ กับ อาทร ซึ่งมีความหมายคล้ายกันและเมื่อนำมารวมกันสามารถสื่อความหมายว่า เป็นความเอื้อเพื่อ มีน้ำใจ การใส่ใจ และการเอาใจใส่ ในขณะที่ในทางพระพุทธศาสนา จะมีคำว่า เมตตากรูณา โดยคำว่า เมตตา หมายถึง ความรัก ความปรารถนาให้เขามีความสุข แม้ไม่ตรีจิตคิดจะให้สัตว์ทั้งปวงมีความสุขถ้วนหน้า ส่วนคำว่ากรูณา แปลว่า ความสงสารคิดจะช่วยให้พ้นทุกข์ ความห่วงใยเมื่อเมื่อเห็นผู้อื่นมีทุกข์คิดหาทางช่วยเหลือปลดปล่อยทุกข์ของเขา และที่สำคัญความ

เมตตาในทางพุทธศาสนานั้นต้องเป็นเมตตาที่มีต่อเพื่อนมนุษย์ ไม่มีจิตใจลำเอียงเปลี่ยนไปตามเหตุการณ์และบุคคล แต่เป็นการแสดงความปรารถนาดีอย่างกลาง ๆ แก่ทุกคนสม่ำเสมอ กัน โดยมุ่งประโยชน์สุขที่แท้จริงแก่คนทั้งหลาย (ไพลิน เตชะวิวัฒนาการ, 2538:36)

สำหรับในภาษาอังกฤษมีคำหลายคำที่มีความหมายแสดงถึงความเอื้ออาทร เช่น Altruism Empathy Sympathy และ Caring ซึ่งคำต่าง ๆ เหล่านี้แม้จะไม่สามารถอธิบายความหมายที่แท้จริงของความเอื้ออาทรในความหมายของคนไทยได้ แต่ก็สะท้อนความเอื้ออาทรในบางด้านได้ โดยในทางจิตวิทยา (Psychology) จิตวิทยาสังคมและสังคมวิทยา (Social Psychology) ได้อธิบายความเอื้ออาทร ว่าเป็นความเอื้อเพื่อ ซึ่งใกล้เคียงกับคำว่า Altruism โดยคำว่า Altruism นี้มีรากศัพท์มาจากภาษาละตินว่า alter แปลว่า other + ism โดยทั่วไปหมายถึงการเข้าเผชิญหน้ากับผู้อื่น (แม้จะเป็นคนแปลกหน้า) มากกว่าการผูกพันห่วงใยตัวเองหรือคนใกล้ชิด (Severy,Bringham & Schlenker,1976 อ้างถึงใน แสงสุรีย์ สำอางค์กุล) และเป็นแนวโน้มที่บุคคลจะกระทำประโยชน์ต่อผู้อื่น ประหนึ่งว่ากำลังทำประโยชน์ต่อตนเอง

ในการอธิบายความหมายของ Altruism แสงสุรีย์ สำอางค์กุล กล่าวว่า เป็นคำที่ให้ความหมายยากมากคำหนึ่ง และหากพิจารณาให้รอบคอบอาจจำแนกความหมายได้ดังนี้

- 1) ความหมายที่เน้นแรงจูงใจหรือเจตนา (Motivational or Intentional definition) เป็นการแสดงความเอื้อเพื่อโดยหวังว่าผู้รับจะได้รับประโยชน์จริง ๆ ซึ่งพฤติกรรมเช่นนี้จะประกอบด้วยคุณลักษณะสามประการ คือ ก) พบจุดหมายปลายทางในตัวเอง ไม่มุ่งหวังผลตอบแทน ข) เป็นการกระทำโดยเจตนา ค) ทำไปเพื่อสร้างความคิด
- 2) ความหมายที่เน้นทางศีลธรรมจรรยา (Moral definition) เป็นพฤติกรรมที่เกิดขึ้นจากสำนึกในหน้าที่ แม้ว่าจำไม่เต็มใจนัก เช่น การเข้าช่วยเหลือเด็กหรือคนชราในเหตุการณ์ไฟไหม้ ซึ่งพฤติกรรมเชิงศีลธรรมจรรยา (Moral behavior) ถือว่าเป็นพฤติกรรมเอื้อเพื่อ (Altruism behavior) ดังนั้นจึงอาจกล่าวได้ว่าพฤติกรรมเอื้อเพื่อแสดงถึงความมีศีลธรรม แต่พฤติกรรมทางศีลธรรมบางอย่างไม่ได้สื่อถึงจิตใจเอื้อเพื่อ
- 3) ความหมายที่เน้นการปฏิบัติ (Behavior definition) เป็นพฤติกรรมที่แสดงออกเพื่อช่วยเหลือผู้อื่นอย่างชัดเจน ไม่มีการคำนึงถึงแรงจูงใจเบื้องหลังของผู้ให้ กล่าวคือได้บำบัดทุกข์ให้ผู้อื่นและบำรุงสุขให้ผู้รับจริง ๆ

นอกจากความหมายดังกล่าว ซีระพร อุวรรณโณ (2537: 7/2) ได้อธิบายว่า Altruism เป็นพฤติกรรมเพื่อสังคม (Pro-social Behavior) หมายถึง พฤติกรรมการช่วยเหลือผู้อื่น ด้วยความสมัครใจ ไม่ได้คาดหวังหวังผลตอบแทนล่วงหน้าและต้องลงทุนลงแรงเป็นพิเศษ ซึ่งสอดคล้องกับ นพมาศ ซีระเวดิน (2539 : 59) ซึ่งกล่าวว่า Altruism เป็นการทำเพื่อสังคมและผู้อื่น

สำหรับคำว่า Caring ซึ่งในศาสตร์ด้านการพยาบาลมักจะใช้กันมาก ทั้งนี้ สิวลี สิริไล (2539: 198) ได้อธิบายว่า Caring คือความเอื้ออาทรที่พยาบาลกระทำต่อผู้รับบริการให้เกิดความรู้

ลึกอบอ่อน แต่มีความหมายที่ลึกซึ้งกว่า ความเอื้ออาทรเกิดขึ้นจากการตระหนักถึงคุณค่าของบุคคล ความเข้าใจในชีวิตมนุษย์ และก่อให้เกิดความปรารถนาที่ดีต่อกัน ซึ่งคล้ายกับคำว่า Empathy คือการรู้สึกเอาใจเขามาใส่ใจเรา การยอมรับความแตกต่าง ส่วน Empathy หมายถึง ความเห็นอกเห็นใจ เป็นการแสดงออกของความรู้สึกทางสังคมที่สมบูรณ์ของบุคคล (สิวลี ศิริไล, 2539 : 199)

ดังนั้นความเอื้ออาทรจึงหมายถึง การที่บุคคลมีความเชื่อ ความศรัทธา ความรักและความผูกพันต่อสิ่งหนึ่งสิ่งใดอย่างแรงกล้าจนนำไปสู่การคิด การพูดและการกระทำ เช่นการช่วยเหลือเพื่อนมนุษย์ การแบ่งปัน ความเมตตากรุณา ความห่วงใยเอาใจใส่ เห็นอกเห็นใจ มีน้ำใจ เสียสละโดยไม่หวังผลตอบแทนและมุ่งประโยชน์ส่วนรวมมากกว่าส่วนตน

2.1.2 มิติต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องกับความเอื้ออาทร

การกล่าวถึงความเอื้ออาทรมีความหมายและนัยยะที่แตกต่างกัน ไม่มีความเฉพาะเจาะจง ดังนั้นผู้วิจัยจึงได้รวบรวมประเด็นที่มีกล่าวถึงความเอื้ออาทรที่ปรากฏในเอกสาร ตำราและงานวิจัย ดังนี้

2.1.2.1 ด้านจิตวิทยาและจิตวิทยาสังคม

แนวคิดด้านจิตวิทยาและจิตวิทยาสังคม ที่ใกล้เคียงที่จะใช้อธิบายพฤติกรรมทางสังคมของบุคคล และอธิบายปรากฏการณ์ทางสังคมที่เป็นการแสดงถึงความเอื้ออาทร ได้แก่

1) พฤติกรรมการช่วยเหลือสังคม (Prosocial Behavior) เป็นการกระทำที่สร้างสรรค์ในทางบวก เพื่อบำรุงรักษาหรือปรับปรุงสวัสดิการทั้งทางกายและทางจิตให้แก่ผู้อื่น พฤติกรรมนี้อาจมีการวางแผนล่วงหน้าและดำเนินการอย่างมีรูปแบบหรือเกิดขึ้นโดยทันทีทันใด โดยไม่มีรูปแบบ อาจเป็นการช่วยเหลือทางตรง หรือทางอ้อมและเป็นได้ทั้งการหวังผลตอบแทนและไม่หวังผลตอบแทนอาจเป็นการช่วยเหลือเล็ก ๆ น้อย ๆ หรือช่วยในระดับขุ่ยากที่สุดเช่นช่วยให้รอดพ้นจากอันตรายที่กำลังจะเกิดขึ้นต่อชีวิตของผู้อื่น (นีออน พิณประดิษฐ์, 2541)

ลักษณะของพฤติกรรมการช่วยเหลือสังคม เช่นพฤติกรรมการช่วยเหลือผู้อื่น (Helping Behavior) เป็นพฤติกรรมที่มุ่งทำประโยชน์ให้ผู้อื่นด้วยความรู้สึกที่คั่งค้างและหากการกระทำที่ไม่หวังผลตอบแทนแม้จะลงทุนหรือลงแรงในการกระทำมาก ลักษณะเช่นนี้เรียกว่าพฤติกรรมการช่วยเหลือผู้อื่น หรือการช่วยเหลือ (Altruism)

ตัวอย่างแบบสอบถามที่รัสทอลล์และคณะ (Rushton and his colleagues ,1981) ได้ใช้แบบสอบถามถึงความรู้สึกเห็นอกเห็นใจผู้อื่น ได้แก่

- 1) การชี้ทางแก่คนแปลกหน้า
- 2) การให้เงินแก่ผู้อื่น (เมื่อถูกขอ)
- 3) การเป็นอาสาสมัครเพื่อการกุศล
- 4) บริจาคเงินเพื่อการกุศล

- 5) ช่วยคนแปลกหน้าถือของ
- 6) การเปิดลิฟท์รอบบุคคลอื่น
- 7) การชี้ให้พนักงานการเงินเห็นจุดผิดพลาดเพื่อแก้ไข
- 8) การช่วยชี้แนะการทำงานบ้านหากตนเองมีความรู้
- 9) ช่วยย้ายบ้าน
- 10) การให้ที่พึ่งบรรเทาโดยสาร หรือรถไฟแก่ผู้อื่น

สำหรับสังคมไทยได้มีความพยายามรื้อฟื้นวัฒนธรรมที่ดีงามภายใต้โครงการเสริมสร้างน้ำใจไมตรี โดยตั้งความหวังไว้ว่า ประเทศไทยจะเป็น “ สังคมแห่งน้ำใจไมตรี ” ซึ่งลักษณะที่สำคัญคือ ต้องร่วมมือร่วมใจกันปลูกฝังและเสริมสร้างความมีน้ำใจไมตรีให้เด็ก เยาวชน และผู้ใหญ่ โดยการรู้จักแบ่งปัน การให้ การเอื้ออาทรเห็นอกเห็นใจผู้อื่น โดยผู้ให้ย่อมไม่หวังผลตอบแทน และไม่จำเป็นต้องใช้เงินทอง แต่อาจเกิดขึ้นจากความเต็มใจ อาจจะเป็นการให้ในระดับของคนในครอบครัว เพื่อนฝูง ญาติมิตร คนในที่ทำงานหรือบุคคลอื่นที่ไม่รู้จัก และ นพมาศ ธีระเวคิน(2539) กล่าวว่า บุคลิกของผู้ที่ชอบช่วยเหลือเอื้อเฟื้อผู้อื่นจะขึ้นกับ 1) อายุเพิ่มขึ้น 2) ผู้หญิงจะเอื้ออาทรผู้อื่นมากกว่าผู้ชาย ยกเว้นสถานการณ์อันตราย 3) คนที่จะช่วยเหลือผู้อื่นมักเป็นคนที่มีความซื่อสัตย์และควบคุมตนเองได้ 4) เป็นผู้ที่บุคลิกดี รู้สึกว่าตนเองมีสมรรถภาพที่สูงและมีชีวิตที่ดี

นอกจากนั้น นพมาศ ธีระเวคิน (2539) ได้อธิบายถึงสถาบันต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องกับการส่งเสริมพฤติกรรมเพื่อสังคม ดังนี้

- 1) สถาบันศาสนา ถือว่าเป็นสถาบันที่สำคัญที่สุดที่จะช่วยเสริมสร้างพฤติกรรมเพื่อผู้อื่น และการเสียสละเพื่อสิ่งที่ดีขึ้นและเพื่อสังคม ทั้งนี้มีความเชื่อว่าศาสนาทุกศาสนาและปรัชญาทางสังคมเป็นปัจจัยแทรกซึมเข้าไปตามอารยธรรม ต่าง ๆ ทำให้จิตใจมนุษย์ได้รับการกล่อมเกลาให้ดีขึ้นเรื่อย ๆ
- 2) สถาบันการศึกษา ระบบการศึกษาจะรับแนวคิดทางศาสนาและปรัชญาเพื่อไปถ่ายทอดและปลูกฝังให้เกิดการเรียนรู้ ทั้งนี้ระบบการศึกษาที่ดีจะต้องควบคู่กับจริยธรรม เพราะฉะนั้นระบบการศึกษาจึงมีความสำคัญรองลงมาจากสถาบันการศึกษาและครอบครัว ที่จะสร้างคนให้เป็นคนที่มีจิตใจเสียสละและเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่
- 3) สถาบันครอบครัว การที่บุคคลจะเป็นคนที่มีพฤติกรรมช่วยเหลือสังคมย่อมมีตัวแบบที่ดีได้แก่พ่อแม่ ซึ่งหากครอบครัวใดมีลักษณะเช่นนี้ ลูกหลานก็จะเรียนรู้และมีแนวโน้มที่จะแสดงออกเช่นเดียวกัน

และที่สำคัญคือในทางจิตวิทยาเชื่อว่าพลังแห่งความรัก จะเป็นพลังที่ยิ่งใหญ่ในการสร้างคุณค่าแก่สังคมโดยเฉพาะความรักในระดับสูงสุด คือ ความรักความเมตตาที่ยิ่งใหญ่ (Big Love) ซึ่งจะปัจจัยที่มีอิทธิพลต่อการช่วยเหลือผู้อื่นมีน้ำใจต่อคนรอบข้างและต่อสรรพสิ่งทั้งมวลนอกเหนือ

จากการรักตนเอง (Ego) รักคนในครอบครัว (Family) รักพวกพ้องในดินแดนเดียวกัน (Geo-Sentiment) รักกลุ่มคนที่มีสีผิว ศาสนาหรือชนชั้น เพศเดียวกัน (Socio-Sentiment) และรักมนุษยชาติ (Humanism) ดังที่ค้ำกล่าวของนโปเลียนฮิลส์(อ้างถึงใน เกียรติวรรณ อนาคตยุค, 2540:54) ซึ่งกล่าวว่าความรักเท่านั้นที่จะทำให้มนุษย์ทุกชาติทุกภาษาทุกเผ่าพันธุ์กลายเป็นญาติสนิทกันเพราะความรักจะทำลายความเห็นแก่ตัว ความโลภ ความอิจฉาริษยา ความเกลียดชัง ความแบ่งพรรคแบ่งพวก

2.1.2.2 แนวคิดด้านศาสนาและวัฒนธรรม

1) ด้านศาสนา

ศาสนาเป็นประสบการณ์เร้นลับ และเป็นสถาบันทางสังคมซึ่งตอบสนองความต้องการพื้นฐานด้านจิตใจของมนุษย์ ศาสนาให้คำอธิบายวิถีคิดระบบความเชื่อ และแบบแผนเกี่ยวกับความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับอำนาจเหนือธรรมชาติ ศาสนาทำหน้าที่ลดความขัดแย้งและความวิตกกังวล ให้ความมั่นใจและเป็นหลักประกันความต่อเนื่องและราบรื่นของสังคม (สไปโร, อ้างถึงใน ยศ สตินตสมบัติ, 2540) ในขณะที่เคอร์ไคม์ (Durkheim) นักสังคมวิทยาได้อธิบายระบบความเชื่อและหลักปฏิบัติซึ่งแยกแยะระหว่างความศักดิ์สิทธิ์ (Sacred) กับ ความเลวร้าย (profane) ออกจากกันว่าความศักดิ์สิทธิ์เป็นที่มาของระบบความเชื่อ ค่านิยม จารีตประเพณี และบรรทัดฐานที่สังคมยอมรับว่าดีงาม และถูกต้องศาสนาเป็นพลังในการสร้างความสามัคคี เป็นที่มาของสำนึกร่วม (collective consciousness) ดังนั้นศาสนาจึงเป็นกลไกสำคัญในการควบคุมรักษากฎเกณฑ์กติกาและความเป็นระเบียบเรียบร้อยของสังคม

สำหรับสังคมไทยมีความเชื่อในเรื่องบุญกรรมหรือกฎแห่งกรรมอันเป็นพลังอำนาจไร้ตัวตน หากแต่สามารถกำหนดชะตาชีวิต และส่งผลให้คนเราแต่ละคนเกิดมาแตกต่างกันมีบุญบารมีและสิทธิอำนาจแตกต่างกันออกไป โดยลักษณะของความเชื่อของคนไทยมีหลายแบบ ได้แก่ ความเชื่อทางศาสนา (Religious Belief) ความเชื่อเรื่องประเพณี (Traditional Belief) และความเชื่อสิ่งเหนือธรรมชาติ (Supernatural Belief) (อุดม บัวศรี, 2541) ทั้งนี้สิ่งที่มีอำนาจเหนือธรรมชาติ อาจจำแนกเป็น 2 ประเภท คือ 1) เทพเจ้า (gods) และจิตวิญญาณ (spirits) ที่มีได้มีต้นกำเนิดมาจากมนุษย์ (non-human origin) และ 2) ผีปีศาจ หรือวิญญาณของมนุษย์ที่ตายไปแล้ว

ความเชื่อในเรื่องเทพเจ้าคือ เชื่อว่าเทพเจ้าจะคอยคุ้มครองดูแลและนอกเหนือจากเทพเจ้า บางสังคมอาจเชื่อเรื่องจิตวิญญาณหรือเทวดอารักษ์ (guardian spirits) ซึ่งมีฤทธิ์อำนาจต่ำกว่าเทพเจ้า แต่มีความใกล้ชิดกับมนุษย์และจะคุ้มครองมนุษย์ผู้ประพฤติดี อาจสิงสถิตอยู่ตามต้นไม้ใหญ่เพื่อดูแลป่า คุ้มครองแม่น้ำและทรัพยากรธรรมชาติอื่น ๆ ความเชื่อดังกล่าวทำให้เกิดความยำเกรงต่อป่าและน้ำ ซึ่งบุคคลจะทำการดูแลรักษาทรัพยากรธรรมชาติดังกล่าวผู้มิพระคุณ

บทบาทของศาสนากับการปรับตัวของมนุษย์นอกจากจะช่วยลดความวิตกกังวล สร้างความมั่นใจ ให้คำตอบต่อปรากฏการณ์ธรรมชาติ และเป็นกลไกในการควบคุมพฤติกรรมทางสังคมแล้ว

ศาสนายังมีบทบาทหน้าที่หลักที่สำคัญ คือ ช่วยให้ผู้ศรัทธาสามารถปรับตัวเข้ากับสภาพแวดล้อมและการเปลี่ยนแปลงทางสังคม วัฒนธรรมที่เกิดขึ้น รวมทั้งเป็นกลไกในการสร้างเอกลักษณ์ เป็นพลังในการต่อสู้กับความอยุติธรรมและการเบียดเบียนจากภายนอก และลักษณะเช่นนี้ในสังคมไทยยังคงมีปรากฏให้เห็น เช่น ชุมชนสาครลี อยุธา ที่สามารถคงอยู่ได้ภายใต้การปิดล้อมของระบบทุนนิยม (ยศ สันตีสุมบัตติ, 2540) รวมทั้งสังคมชนบททั่ว ๆ ไปในสังคมไทย ทั้งนี้เพราะ คนไทยประมาณ 95 เปอร์เซ็นต์เป็นชาวพุทธ และโดยนิสัยของคนไทยอันมีรากฐานมาจากพระพุทธศาสนา จึงมีบุคลิกอ่อนโยน มีความเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ ชอบให้และแบ่งปันมีน้ำใจ มีเมตตากรุณา เกรงใจคนอื่น พร้อมให้อภัยผู้อื่นเสมออิมเข้มแจ่มใส จนถือเป็นเอกลักษณ์ของคนไทย (วิทย์ วิศทเวทย์ และเสถียรพงษ์ วรรณปก, (2542)

จากอิทธิพลของศาสนา ความเชื่อ และรากฐานจากสังคมชาวพุทธ ทำให้วิถีชีวิตของชาวไทยผูกพันอยู่กับศาสนา มีความเชื่อ และบูชาต่อสิ่งศักดิ์สิทธิ์ที่มีอำนาจเหนือธรรมชาติ และถ่ายทอดเป็นจารีตประเพณีจนถึงปัจจุบัน ซึ่งผลจากประเพณี ปฏิบัติสืบต่อกันมาทำให้ความเป็นไทยยังคงอยู่และสามารถเป็นเกราะป้องกันการรุกรานทางวัฒนธรรม ปรากฏการณ์ต่าง ๆ ดังกล่าวยังคงพบได้ในสังคมชนบท ที่ปรากฏในทุก ๆ ภาคของสังคมไทย เช่น

1) ประเพณีลงแขก เป็นการรวมตัวกันเพื่อช่วยกันทำนาในแต่ละครั้ง ซึ่งก่อให้เกิดความสามัคคีในหมู่บ้านงานเสร็จเร็ว ประหยัดค่าใช้จ่าย (สรเชต วรคามวิชัย, 2540)

2) การก่อตั้งธนาคารข้าว (บ้านตราด, สุรินทร์; อัจฉรา ภาณุรัตน์ 2540) ธนาคารข้าว เป็นศูนย์กลางของหมู่บ้านที่ใช้ประโยชน์หลายด้านเช่นเป็นสถานเลือกตั้ง เป็นที่ประชุม ส่งข่าวสาร ทั้งนี้จะมีการบริจาคข้าวเปลือกไว้เพื่อให้คนอื่นยืม และใช้คืนเฉพาะต้นทุน

3) ความเชื่อเรื่องป่าศาลปู่ตา ซึ่งพบได้หลายพื้นที่ เช่น ที่บ้านท่าขอนยาง จังหวัดมหาสารคาม (สมชาย ลำควน, 2540; บ้านชำผักหนาม อำเภอยางชุมน้อย จังหวัดขอนแก่น, บ้านหนองเขื่อนช้าง จังหวัดมหาสารคาม) และเชื่อว่าศาลปู่ตา สามารถอนุรักษ์ป่าได้ เพราะชุมชนจะมีกฎในการตัดไม้ หากฝ่าฝืนจะมีการลงโทษจากชุมชน และอาจเป็นอันตรายจากอำนาจเร้นลับ ซึ่งเป็นความเชื่อต่าง ๆ กันมา ทำให้ชุมชนไม่กล้าฝ่าฝืน

4) ระบบเครือญาติ ในชุมชนชนบทยังคงมีความสำคัญเพราะจะมีการช่วยเหลือ พึ่งพาอาศัยกันอยู่เสมอ มีความสามัคคีกัน

และจากการรวบรวมเนื้อหาเกี่ยวกับคำสอนเรื่องน้ำใจไมตรีในพระพุทธศาสนา โดยสำนักงานวัฒนธรรมแห่งชาติ พบว่าหลักธรรมะที่มุ่งเน้นให้คนไทยทำความดีและเอื้ออาทรต่อกันได้แก่

- 1) ธรรมะเรื่อง สारณียธรรม คือหลักการอยู่ร่วมกันของมนุษย์ ทำให้เกิดการระลึกถึงกัน เกิดความรักใคร่สามัคคี และสอนให้คนมีสิ่งต่อไปนี้เป็น เมตตาธรรม คือการช่วยเหลือ

กัน เคารพกัน ไม่ปองร้าย เมตตาวชิกรรม คือการบอกกล่าวตักเตือน เมตตามโนกรรม คือคิดทำในสิ่งที่มีประโยชน์ หวังดีต่อกัน เป็นต้น

- 2) ธรรมะเรื่อง กุศลมูล ซึ่งเป็นรากเหง้าของการสร้างกุศลหรือต้นตอของความดี ได้แก่ อโภคะ คือมีเมตตา บริจาค เสียสละ ช่วยเหลือผู้อื่น อโทสะ คือมีเมตตาและอโมหะคือมีปัญญา
- 3) ธรรมะเรื่องพรหมวิหาร 4 คือธรรมะประจำใจของผู้บริหารซึ่งจะต้องประพฤติก่อกุศลต่อผู้อื่น ได้แก่ เมตตา คือความรัก ความปรารถนาดี มีไมตรี มีจิตใจเผื่อแผ่ เอื้ออาทร ก่อกุศลผู้อื่น รวมทั้งเพื่อนร่วมโลก บรรดาสัตว์ทั้งมวล กรุณา คือ ความสงสารต้องการให้ผู้อื่นพ้นทุกข์ มุทิตา การยินดีเมื่อผู้อื่นมีสุข และอุเบกขา คือมีใจเป็นกลางเที่ยงธรรม
- 4) สังคหวัตถุ คือ การยึดเหนี่ยวน้ำใจคน การประสานหมู่คณะ ได้แก่ การทาน คือการให้การเผื่อแผ่ เสียสละ แบ่งปัน ช่วยเหลือด้วยไมตรี ซึ่งมีทั้งการให้ทานสิ่งของและธรรมะ และการให้ทานที่ไม่เฉพาะบุคคลจะมีอันสงมากกว่าการให้ทานเฉพาะบุคคล ปิยวาจา การพูดดี อัตถจริยา คือการประพฤติประโยชน์ และสมานัตตา คือการเสมอดัน เสมอปลาย ไม่เอาเปรียบผู้อื่น

นอกจากนั้นยังมีธรรมะอื่น ๆ ที่สอนให้บุคคลพึงปฏิบัติในสิ่งที่เหมาะที่ควร เช่น บุตรพึงปฏิบัติต่อบิดามารดา ศิษย์กับครุ สามิต่อภรรยา และภรรยาต่อสามี ซึ่งข้อธรรมะและคำสอนเหล่านี้ล้วนแต่เป็นพื้นฐานของการกลม่อกลางจิตใจของคนไทยและส่งผลต่อบุคลิกภาพของคนไทย คือเป็นคนมีน้ำใจไมตรี อ่อนน้อม สุภาพและเอื้ออาทรต่อผู้อื่น

2) ด้านวัฒนธรรมประเพณี

ในด้านประเพณีและวัฒนธรรมซึ่งเป็นสิ่งที่อยู่คู่กับสังคม เช่นเดียวกับวัฒนธรรมประเพณีของคนอีสานก็อยู่คู่กับสังคมอีสานมีการสืบทอดประเพณีต่อเนื่องยาวนานจนเรียกว่าฮีตสิบสองคองสิบสี่ ฮีตสิบสอง เช่น บุญเข้ากรรม บุญคูณข้าว บุญข้าวจี่ บุญผะเหวด บุญสงกรานต์ บุญบั้งไฟ บุญซำฮะ บุญเข้าวัดสา บุญห่อข้าวประดับดิน บุญข้าวสาก บุญออกวัดสา และบุญกฐิน ส่วนคองสิบสี่ ถือเป็นเป็นกติกาการ่วมของสังคมต้องร่วมกันปฏิบัติ ซึ่งไม่มีกฎหมายลงโทษแต่ชุมชนจะเป็นผู้กำกับดูแลกันเองในกรณีที่มีผู้ละเมิดการทำบุญตามประเพณีต่อเนื่องสิบสองเดือนเป็นการทำบุญสร้างกุศล ผ่านทางความเชื่อและนำไปสู่การกระทำในลักษณะของพิธีกรรมต่าง ๆ ในสังคมอีสาน เช่น การสู่ขวัญ พิธีแฮกนา พิธีเช่นไหว้ผีปู่ตา ส่วนการแลกเปลี่ยนในสังคม เช่น การแลกเปลี่ยนแรงงานได้แก่ประเพณีลงแขกเกี่ยวข้าว เป็นการร่วมแรงกัน โดยที่เจ้าภาพเป็นผู้จัดเตรียมอาหาร เมื่อเสร็จแล้วก็จะหมูนเวียนไปนาของคนอื่นต่อไป (อุคม บัวศรี, 2541; สำนักงานศึกษาธิการจังหวัดขอนแก่น, 2539)

2.1.2.3 จริยธรรมกับความเอื้ออาทร

จริยธรรม คือศาสตร์ที่ศึกษาเกี่ยวกับคุณค่าความประพฤติการกระทำของมนุษย์ จุดมุ่งหมายของชีวิต และเนื่องจากสังคมไทยเป็นสังคมพุทธจึงมีความสอดคล้องกันระหว่างจริยธรรม วัฒนธรรมและขนบธรรมเนียมประเพณี

จริยธรรม หมายถึง การที่บุคคลมีความเห็นอกเห็นใจกัน มีความเอื้อเพื่อเผื่อแผ่กัน มีความเมตตากรุณาช่วยเหลือเกื้อกูลผู้ที่ตกทุกข์ได้ยาก เห็นประโยชน์ส่วนรวมมากกว่าประโยชน์ส่วนตัว มีระเบียบวินัย มีความซื่อสัตย์ไม่คดโกง ซึ่งรวมความแล้วหมายถึงความรู้สึกลึกซึ้ง ซึ่งโคลเบอร์ก ถือว่าเป็นจริยธรรมขั้นสูงสุด

จริยธรรมมีส่วนประกอบที่สำคัญคือ ความรู้ (Moral Reasoning) อารมณ์ ความรู้สึก (Moral Attitude and Belief) พฤติกรรมการแสดงออก (Moral Conduct) ทั้งนี้โครงสร้างของคุณลักษณะจริยธรรมในสังคมไทย ที่สัมพันธ์กับการพัฒนาให้คนไทยมีความเอื้ออาทร คือ ความกตัญญูคุณเวที ความเสียสละ การแบ่งปัน ไม่เห็นแก่ตัว ความสามัคคี รักหมั่นคณะเพื่อให้เกิดการช่วยเหลือเกื้อกูลกันในทางที่ไม่ผิดศีลธรรม และมีความเมตตากรุณาเกื้อกูลผู้ที่ตกทุกข์ได้ยาก (สิวลี ศิริไล, 2539:161-173) ซึ่ง โสกา เชื่อว่าความรัก ความใกล้ชิด ความอบอุ่น เป็นพลังสำคัญในการปลูกจิตสำนึกในขั้นพัฒนาการของเด็ก

ตามทฤษฎีพัฒนาการทางจริยธรรมของโคลเบอร์ก ได้แบ่งประเภทของเหตุผลเชิงจริยธรรมเป็น 6 ประเภท ซึ่งในแต่ละประเภท แบ่งเป็นขั้นพัฒนาการทางจริยธรรมเป็น 6 ขั้น คือ

1. ใช้หลักหลบหลีกการถูกลงโทษ
2. ใช้หลักการแสวงหารางวัล
3. ใช้หลักการที่คนอื่นเห็นว่าดี
4. ใช้หลักการกระทำตามหน้าที่
5. ใช้หลักการเคารพตนเองหรือการกระทำตามสัญญา
6. ใช้หลักการอุดมคติสากล

จากขั้นพัฒนาการทางจริยธรรม 6 ขั้น โคลเบอร์ก ได้แบ่งเป็น 3 ระดับ คือ 1) ระดับก่อนกฎเกณฑ์ 2) ระดับตามกฎเกณฑ์ และ 3) ระดับเหนือกฎเกณฑ์

ในระดับขั้นเหนือกฎเกณฑ์นี้ โคลเบอร์กได้อธิบายว่าใน ขั้นที่ 5 บุคคลจะเห็นความสำคัญของคนหมู่มาก ไม่ทำตนให้ขัดต่อสิทธิอันพึงมีพึงได้ของผู้อื่น สามารถควบคุมบังคับใจตนเองได้ ดังนั้นบุคคลที่มีจริยธรรม โดยเฉพาะจริยธรรมขั้นสูงย่อมเป็นบุคคลที่มีความเอื้ออาทรต่อผู้อื่นสูง

2.1.2.4 การพยาบาลกับความเอื้ออาทร

ศาสตร์ด้านการพยาบาลใช้คำว่า Caring ทั้งนี้ สิวลี ศิริไล (2539: 198) ได้อธิบายว่าความเอื้ออาทร เป็นการกระทำที่ทำให้เกิดความรู้สึกอบอุ่น แต่มีความหมายที่ลึกซึ้งกว่า ความเอื้อ

อาหารเกิดขึ้นจากการตระหนักถึงคุณค่าของบุคคล ความเข้าใจในชีวิตมนุษย์ และก่อให้เกิดความปรารถนาที่ดีต่อกัน ซึ่งคล้ายกับคำว่า Empathy คือการรู้สึกเอาใจเขามาใส่ใจเรา การยอมรับความแตกต่าง ส่วน Empaty หมายถึง ความเห็นอกเห็นใจ เป็นการแสดงออกของความรู้สึกทางสังคมที่สมบูรณ์ของบุคคล (สิวลี ศิริไล, 2539 : 199)

และจากปฏิกิริยาว่าด้วยวิชาชีพพยาบาลของสมาคมพยาบาลแห่งประเทศไทยที่กล่าวว่า พยาบาลต้องให้การดูแลผู้ป่วยด้วยความเอื้ออาทร ซึ่งก่อให้เกิดการเคลื่อนไหวที่สำคัญหลายประการ เช่น แนวคิดเรื่องความเป็นองค์รวม (Holism)ซึ่งมาจากรากศัพท์ภาษากรีกคือ Holos หมายถึง Whole หรือโดยภาพรวม ซึ่งการจะเข้าใจถึงภาพรวมได้รู้ถึงองค์ประกอบย่อย(สิวลี ศิริไล,2539) หรือคือการมองกระบวนการสุขภาพ ชีวิต กระบวนการดูแลรักษา ผู้ดูแลรักษา ผู้ป่วย ที่เน้นการเชื่อมโยง ถักทอสิ่งที่ตั้งงมเข้าหากันแล้วนำมาเป็นเครื่องมือในการดูแลสุขภาพ กล่าวคือการมองสุขภาพอย่างเป็นระบบไม่มองเฉพาะการป่วยไข้และการบำบัดรักษาเท่านั้น (มหาจรรยา สุทธิญาโน,2543)

สำหรับการพยาบาลแบบองค์รวม คือกระบวนการพยาบาลที่ขยายขอบเขตจากการพยาบาลที่มีจุดมุ่งหมายเฉพาะไปสู่รูปแบบของความรับผิดชอบต่อตนเอง ความเอื้ออาทร และรูปแบบของการดำเนินชีวิต ซึ่งความเอื้ออาทร ในมิติด้านการพยาบาลนั้น มิลตัน แมเยอร์ออฟฟ์(Milton Mayeroff)อ้างถึงใน สิวลี ศิริไล,2539:158-159) อธิบายความเอื้ออาทร ว่าเป็นการช่วยให้บุคคลได้เจริญเติบโต และบรรลุถึงความสำเร็จและจุดสำคัญของความเอื้ออาทรคือการที่พยาบาลจะต้องเข้าใจอย่างลึกซึ้งต่อตัวตนของผู้รับบริการตามที่ปรากฏและแสดงออกโดยไม่ใช้กรอบคิดของตนเองเป็นเกณฑ์ตัดสิน (สิวลี ศิริไล,2539:158-159) และความสามารถในการเติมสิ่งที่บกพร่องของบุคคล ไม่ว่าจะเป็นผู้เจ็บป่วยหรือคนปกติ พยาบาลต้องมีคุณสมบัติพิเศษ คือต้องเริ่มต้นด้วยการมีความรัก ความเมตตาและความเอื้ออาทรซึ่งจะทำให้พยาบาลปฏิบัติการพยาบาลด้วยความอิสระ ไม่รู้สึกฝืนใจซึ่งผู้รับบริการจะสัมผัสได้ถึงความอบอุ่นของการพยาบาลด้วยความเอื้ออาทรเช่นกัน (ฟารีดา อิบราฮิม,2532)

ในการสร้างความตระหนักถึงความเอื้ออาทรนั้น ฟารีดา อิบราฮิม(2532) เชื่อว่าคนต้องมีความรัก มีสำนึกแห่งมโนธรรม และต้องมีศรัทธาโดยเฉพาะศรัทธาแห่งธรรมะซึ่งจะทำให้เกิดความรัก ความผูกพัน ซึ่งพ่อแม่จะมีส่วนสำคัญในการปลูกฝังให้เด็กได้เรียนรู้ในทางธรรมเพื่อพัฒนาจิตวิญญาณให้สามารถสร้างความรัก ความเอื้ออาทร ความมีใจกว้าง ให้ความเอื้อเพื่อต่อผู้อื่น

นอกจากแนวคิดเรื่องความเป็นองค์รวมแล้ว ศาสตร์ด้านการพยาบาลได้ให้ความสำคัญกับมิติของภูมิปัญญาท้องถิ่นกับการดูแลสุขภาพ ซึ่งเป็นการประยุกต์ใช้ความรู้ท้องถิ่น ความสามารถ ความเชื่อ ความสามารถทางพฤติกรรมและความสามารถในการแก้ไขปัญหาของมนุษย์ (สำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ,2541)

2.1.2.5 แนวคิดวัฒนธรรมกับการพัฒนา

แนวคิดในการใช้วัฒนธรรมเพื่อการพัฒนา อยู่บนพื้นฐานที่ว่า วัฒนธรรมบางวัฒนธรรมอาจมีความหมายและมีความสำคัญ ซึ่งหากนำเอาวัฒนธรรมที่มีอยู่แล้วไปเป็นเครื่องมือและส่งเสริมเพื่อนำไปใช้ในการพัฒนา ย่อมก่อประโยชน์ต่อชุมชน เช่น ความซื่อสัตย์สุจริต การพึ่งพาซึ่งกันและกัน ความเป็นญาติพี่น้อง ความเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ ความรักความศรัทธาต่อศาสนา (สมศักดิ์ ศรีสันติสุข, 2540) และในแผนยุทธศาสตร์แผนที่หนึ่ง ของคำประกาศวาระแห่งชาติซึ่งว่าด้วยทศวรรษสืบสานวัฒนธรรมเพื่อการพัฒนา 2541-2550 ที่กล่าวถึงการใช้มิติทางวัฒนธรรมในการพัฒนา เพื่อนำภูมิธรรม ภูมิปัญญาที่ได้สั่งสมไว้มาเป็นเครื่องมือในการพัฒนา โดยปรับแนวคิดและวิธีการในการพัฒนาต่างๆ ด้านให้เป็นการพัฒนาที่สมดุล มีความบูรณาการและเชื่อมประสานระหว่างอดีต ปัจจุบัน และอนาคต ต้องสร้างพลังทางวัฒนธรรมในการพัฒนาโดยใช้วัฒนธรรมเป็นเครื่องมือในการเสริมสร้างความเข้มแข็งของชุมชนและสังคม ส่งเสริมคุณค่าของภูมิปัญญาและวัฒนธรรมท้องถิ่นอันหลากหลาย

ประเด็นสำคัญที่จะทำให้วัฒนธรรมมีพลังคือการยอมรับและให้ความสำคัญต่อภูมิปัญญาและความแตกต่างหลากหลายของชุมชนท้องถิ่น และเกี่ยวข้องกับ คน ซึ่งเป็นทั้งผู้ทำหน้าที่พัฒนาและเป็นผู้ถูกพัฒนา ดังนั้นจึงต้องนำแนวคิดเรื่องวัฒนธรรมชุมชนเพื่ออธิบายพลังของวัฒนธรรมกับการพัฒนา (สุรเชษฐ เวชชพิทักษ์, 2533)

นอกจากนั้นสมักร สุพรรณรัตน์ (2539) ผู้ทรงคุณวุฒิในคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ ได้กล่าวไว้ว่า มนุษย์เป็นผู้สร้างวัฒนธรรม ซึ่งเป็นวิถีชีวิตของคนไทย ดังนั้นจึงควรจะเป็นวิถีชีวิตที่พึงประสงค์ และสร้างจรรยาบรรณของสังคม ในขณะที่มนุษย์ก็ต้องมีจริยธรรมในการดำเนินงานวัฒนธรรม เพื่อช่วยกันพุ่มพักให้วัฒนธรรมดำรงอยู่และดำเนินต่อไป โดยในการใช้วัฒนธรรมนำการพัฒนาต้องประกอบด้วย 3 มิติ ดังนี้

มิติที่ 1 คือ การใช้หรือการนำเอาวัฒนธรรมไปใช้ประโยชน์ในการพัฒนา เพื่อให้การพัฒนาวางอยู่บนรากฐานวัฒนธรรมไทย

มิติที่ 2 คือ การพัฒนาวัฒนธรรม (การปรับปรุง ตัดเติมเสริมต่อตกแต่งและบูรณาการ) เพื่อให้การพัฒนาวางอยู่บนรากฐานของวัฒนธรรมไทยเราพัฒนาวัฒนธรรมซึ่งเป็นองค์รวมของรูปแบบการปฏิบัติหลายอย่างในวิถีชีวิตโดยการให้มีการพัฒนาปรับปรุง ตัดเติม เสริมต่อ ตกแต่งและบูรณาการให้เหมาะสมกลมกลืนเข้ากันได้กับวิถีชีวิตปัจจุบัน

มิติที่ 3 คือ การทำหรือการสร้างให้เป็นวัฒนธรรม เพื่อให้ทุกคนมีความภาคภูมิใจวัฒนธรรมและความเป็นชาติและทุกคนในชาติสามารถดำรงและการดำเนินชีวิตอยู่ได้ในวัฒนธรรมของชาติอย่างมีศักดิ์ศรี เราสร้างหรือทำให้รูปแบบการประพฤติปฏิบัติบางอย่างมีจำเป็นต่อการดำรงและการดำเนินชีวิตซึ่งเหมาะสมกับสังคมที่เป็นอยู่ในปัจจุบันและที่จะเป็นต่อไปเป็นค่านิยมหรือเป็นวิถีชีวิตของแต่ละบุคคล กล่าวคือ รูปแบบการประพฤติปฏิบัติที่กล่าวนั้นไม่ได้เคยเป็นรูปแบบการ

ปฏิบัติมาก่อนแต่ปัจจุบันเนื่องจากทุกอย่างเปลี่ยนไป เกิดความจำเป็นต้องทำอย่างนั้นเพื่อสร้างความมั่นคงในการดำรงและการดำเนินชีวิต

นอกจากนั้น ประเวศ วะสี (2540) ได้เสนอแนะการดำรงชีวิตที่สะท้อนถึงความเป็นไทย ซึ่งจะส่งผลต่อการพัฒนาในอนาคตของชาติ โดยประชาชนต้อง ดำรงชีวิตที่มีคุณค่า 5 ประการ หรือ เบญจวิถี คือ

1. ปลุกมโนสำนึกแห่งความเป็นมนุษย์ เพราะมนุษย์มีศักยภาพสูง ในการเรียนรู้ ในการแก้ปัญหา และในการเข้าใจสิ่งที่เป็นนามธรรมอันลึกซึ้ง หรือที่เรียกว่าจิตวิญญาณ แต่สังคมปัจจุบันได้บั่นทอนและบดบังศักยภาพแห่งความเป็นมนุษย์ลง ดังนั้นจุดเริ่มต้นจึงอยู่ที่การปลุกมโนสำนึกแห่งความเป็นมนุษย์ ให้ตระหนักรู้ว่าตนเองมีศักยภาพ มโนสำนึกทำให้เกิดพลังอำนาจแห่งเจตจำนง (will power)

2. สัมผัสเพื่อนมนุษย์และสัมผัสธรรมชาติ ซึ่งในสังคมสมัยใหม่ อยู่แบบแปลกแยกจากธรรมชาติและเพื่อนมนุษย์ ทำให้เกิดปัญหาทางจิต สังคม และปัญญา เป็นต้นเหตุแห่งปัญหา ดังนั้น ชีวิตที่จะมีคุณค่าต้องสัมผัสกับธรรมชาติและเพื่อนมนุษย์เพื่อพัฒนาจิตใจให้ละเอียดอ่อน พัฒนาทางจิตวิญญาณให้สูงขึ้น ทำให้ชีวิตมีคุณค่า

3. ขยายความรักเพื่อนมนุษย์ และความรักธรรมชาติอย่างกว้างขวาง ทำให้จิตใจเต็มไปด้วยมิตรไมตรีและเอื้ออาทรต่อสรรพสิ่งทั้งหลาย มีความรักสากล (universal love) ทำให้จิตใจสงบ ประสพความงามความสุข และอิสรภาพ ทำให้อยู่ในฐานะจะเรียนรู้จากทุกสิ่งทุกอย่างตามความเป็นจริง

4. รวมกลุ่มให้เกิดความเป็นชุมชน การรวมกลุ่มของบุคคลจำนวนหนึ่งที่มีวัตถุประสงค์ร่วมกัน มีความเอื้ออาทรต่อกัน มีการเรียนรู้และการกระทำร่วมกัน และมีองค์กรจัดการ จะเกิดความอบอุ่นและความสุขอย่างท่วมท้น มีพลังการเรียนรู้และพลังสร้างสรรค์สูง สภาพดังกล่าวขึ้นเรียกว่า ความเป็นชุมชน (community) เมื่อมีความเป็นชุมชน และเครือข่ายของชุมชนจะทำให้แก้ปัญหาได้ทุกชนิด เช่น ความยากจน ปัญหาสิ่งแวดล้อม ปัญหาสังคมสุขภาพ การทะนุบำรุงวัฒนธรรม ตลอดจนเป็นประชาธิปไตยพื้นฐาน ความเป็นชุมชนเป็นโครงสร้างทางศีลธรรมของสังคม เป็นบ่อเกิดของความเป็นสังคมอารยะ (civility) ก่อให้ความสุขและพลังสร้างสรรค์สูงเพราะมีองค์ประกอบที่สำคัญ 3 ประการ คือ มีความผูกพันกันทางจิตวิญญาณ (spiritual binding) มีการเรียนรู้จากการกระทำร่วมกัน (interactive learning through action) มีการจัดการ การจัดการเป็นเครื่องมือที่ทรงพลัง ทำให้สิ่งที่เป็นไปไม่ได้เป็นไปได้ ซึ่ง ความมีจิตวิญญาณ การเรียนรู้ร่วมกัน และการจัดการ มีพลังสูงยิ่ง ทำให้เกิดความเอื้ออาทร ความอบอุ่น ความไวเนื้อเชื่อใจกัน ทำให้ร่วมมือกันได้สนิทใจ

5. การเป็นบุคคลเรียนรู้ ในยุคสมัยแห่งความสลับซับซ้อนและความเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็ว คนทุกคนต้องเป็นบุคคลเรียนรู้และมีกระบวนการเรียนรู้ที่เหมาะสม สามารถเรียนรู้ได้จากทุกคนและทุกสถานการณ์ การเรียนรู้ที่ถูกต้องทำให้รู้ความจริงที่เกี่ยวกับธรรมชาติ มนุษย์และสังคม

ทั้งทางวัฒนธรรมและนามธรรม รวมไปถึงเรื่องทางจิตวิญญาณ การรู้ความจริงทำให้มีศักยภาพ การมีวัฒนธรรมเรียนรู้ทำให้สังคมอารยะ (civil society) หรือสังคมศีลธรรมเกิดขึ้นได้ทั้งนี้จะช่วยให้การดำรงชีวิตมีคุณค่าในสังคมสมัยใหม่และเพิ่มศักยภาพให้บุคคลแต่ละคน

นอกจากนั้นการนำเอาแนวคิดเรื่องวัฒนธรรมกับการพัฒนา ควรที่จะอาศัยแก่นเป็นวัฒนธรรมชาวบ้านผสมผสานเข้ามาเพิ่มเติมด้วยวัฒนธรรมตะวันตกส่วนที่ก้าวหน้า ดังเช่นที่ฉัตรทิพย์ นาถสุภา (2540) ได้เสนอแนะไว้ ด้วยการประสานสิ่งใหม่และสิ่งเก่า ซึ่งไม่ได้หมายความว่าต้องกลับไปตั้งต้นที่เดิม คือมีวิถีชีวิตแบบดั้งเดิม แต่สามารถที่จะประยุกต์วัฒนธรรมอันทรงคุณค่าให้สามารถประสานและดำรงอยู่ท่ามกลางกระแสโลกาภิวัตน์ และควรจะมีหลายทางเลือก หลายรูปแบบ ไม่จำเป็นต้องเป็นสูตรสำเร็จรูป แต่ควรจะให้สอดคล้องกับบริบทของสังคมแต่ละสังคมหรือชุมชน ทั้งนี้โดยมีเป้าหมายร่วมกัน คือเพื่อสังคม เพื่อความยั่งยืน ดังที่ปราชญ์ชาวบ้านได้ใช้ภูมิปัญญาจากการคิดเอง เรียนรู้เอง ผสมผสานกับเทคโนโลยีสมัยใหม่ อาศัยข้อมูลจากการวิจัย และการทำงานร่วมกับนักพัฒนาทั้งจากภาครัฐและเอกชนจนสามารถสร้างงานพัฒนาได้อย่างต่อเนื่อง และเชื่อว่าจะทำให้ชุมชนเกิดความเข้มแข็ง (ประเวศ วะสี,2541) จากการที่คนจำนวนหนึ่งมีวัตถุประสงค์ร่วมกัน มีความเอื้ออาทรต่อกัน พยายามทำอะไรร่วมกัน เรียนรู้ร่วมกัน มีการติดต่อสื่อสารถึงกัน มีการพึ่งพาอาศัยเสียดสละ ซึ่งเป็นลักษณะของสังคมแห่งความดี และเป็นสังคมที่มีสุข(เฉลา ประเสริฐสัง,2542 อ้างถึงในเรียบ สิทอง,2542)

2.4 งานวิจัยเกี่ยวกับวัฒนธรรมและโครงการเกี่ยวกับการพัฒนาวัฒนธรรม

จากการค้นคว้ายังไม่ปรากฏว่ามีงานวิจัยเกี่ยวกับความเอื้ออาทรโดยตรง แต่พบว่ามีการศึกษาในเรื่องของวัฒนธรรมในกระบวนการพัฒนา หรือวัฒนธรรมที่เป็นวิถีชีวิตของความเป็นคนไทย ซึ่งผู้ศึกษาได้รวบรวมเพื่อนำมาประมวลหารูปแบบ และจะได้นำไปประยุกต์ใช้ในการพัฒนาวัฒนธรรมความเอื้ออาทร เช่น

การศึกษาของ พัฒนพงษ์ สุขมะคัน และคณะ (2540) ที่ทำการศึกษารูปแบบและวิธีการของครอบครัวและชุมชนที่สามารถพึ่งตนเองและพัฒนาได้อย่างต่อเนื่อง (The Study of Structure and Method of Self-Reliance and Successive Development Communities) ซึ่งผลการศึกษาพบว่า ชุมชนที่มีการพัฒนาและสามารถพึ่งตนเองได้นั้นล้วนแต่ประสบปัญหาจากกระบวนการพัฒนาที่นำไปสู่ความทันสมัย เช่น ผลจากการพัฒนาอุตสาหกรรม ผลกระทบจากการปลูกพืชเชิงเดี่ยว ปัญหาความแห้งแล้ง อย่างไรก็ตามชุมชนเหล่านี้ต่างก็พยายามต่อสู้และแก้ไขปัญหา โดยมีการประยุกต์ใช้ภูมิปัญญาท้องถิ่นในการพัฒนาชุมชนของตนเอง โดยอาศัยองค์กรเอกชนหรือหน่วยงานภายนอกเป็นผู้กระตุ้น หรือคอยช่วยประสานให้ข้อมูลข่าวสาร แต่ไม่บังคับหรือจัดการแทนชาวบ้าน ก็จะช่วยให้ชุมชนเกิดกระบวนการพัฒนาและเข้มแข็งได้

ชุมชนต่างๆที่อาศัยภูมิปัญญาท้องถิ่นจนเข้มแข็งได้ เช่น ชุมชนโพธิ์ศรีเจริญ จ.สุพรรณบุรี ซึ่งเป็นชุมชนในเขตพื้นที่ชลประทาน มีความอุดมสมบูรณ์ แต่ในอดีตเคยประสบปัญหาอบายมุข การพนัน ผู้มีอิทธิพล แต่ต่อมาชุมชนสามารถพัฒนาสู่ความสงบสุขได้โดยอาศัยความร่วมมือร่วมใจของชาวบ้าน โดยมีผู้นำคือผู้ใหญ่บ้านเป็นแกนหลักที่จะเป็นคนที่เชื่อมประสานความร่วมมือของลูกบ้าน ดังนั้นปัจจัยสำคัญหลักๆที่ก่อให้เกิดการพัฒนาคือ

1) ผู้นำ คือ หัวใจของการพัฒนาชุมชนแห่งนี้ โดยพบว่าผู้นำที่ดี คือ ต้องมีคุณภาพและคุณธรรม มีความสัมพันธ์อันดีต่อลูกบ้าน เป็นที่ยอมรับ มีความสามารถในการแก้ปัญหา ให้คำปรึกษา ให้ข้อมูลข่าวสาร และถึงแม้จะไม่มีตำแหน่งก็จะให้คำแนะนำแก่ผู้นำคนต่อมาตลอดเวลา

2) ระบบเครือญาติ เนื่องจากในชุมชนแห่งนี้มีระบบเครือญาติมาแต่อดีต ชาวชุมชนมักแต่งงานกันเอง โดยเชื่อว่าเป็นคนซื่อสัตย์ ทำให้มีความสัมพันธ์แบบเกื้อกูลและเอื้อประโยชน์ต่องานพัฒนา การฟ้องถ่ายอำนาจในแต่ละรุ่นของกลุ่มคนที่เป็แกนนำชุมชนทำให้การพัฒนาเป็นไปได้ง่าย

3) การเรียนรู้ ในชุมชนนี้ส่วนใหญ่เป็นการเรียนรู้จากการปฏิบัติจริง และจากการแก้ไขปัญหาในชีวิตจริง โดยเริ่มต้นในการแก้ไขปัญหาเศรษฐกิจ ทำให้ชาวบ้านมีความเป็นอยู่ที่ดี ทำให้สามารถพัฒนาชุมชนให้เข้มแข็งได้ง่าย

จากประเด็นที่กล่าวมา ทำให้ชาวชุมชนมีความสงบสุข มีความเป็นอยู่แบบเรียบง่าย มีความสามัคคี เอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ และคงความเป็นหมู่บ้านไว้ได้ แม้ว่าจะมีอิทธิพลจากภายนอกมากระทบ แต่ชาวบ้านสามารถพึ่งตนเองได้ และสืบทอดวิถีชีวิตได้อย่างต่อเนื่อง

ชุมชนสาครี จ.อยุธยา เป็นตัวแทนของชุมชนที่ได้รับผลกระทบจากปฏิวัติเขียว พืชเชิงเดี่ยว และการพัฒนาอุตสาหกรรม แต่สาครีสามารถดำรงอยู่ได้ และได้รับการยกย่องจากภายนอกว่าเป็นชุมชนที่เข้มแข็ง โดยมีปัจจัยที่สำคัญ คือ

1) ภูมิปัญญาท้องถิ่นของชนภาคกลางที่พัฒนามาจากเกษตรดั้งเดิม โดยมีวัฒนธรรมความเชื่อและประเพณีที่อิงพุทธศาสนาและความเชื่อเรื่องผีเป็นหลัก โดยการส่งผ่านและปรับเปลี่ยนเกิดขึ้น โดยอาศัยกระบวนการขัดเกลาทางสังคม ซึ่งเป็นไปอย่างช้าๆ จุดที่จะทำให้กระบวนการดังกล่าวหยุดขงกและมีผลทำให้การพัฒนาและการต่อขอกภูมิปัญญาขาดหายไป คือ การเปลี่ยนวิถีการผลิตโดยมีความรู้ใหม่จากภายนอกด้านการผลิตเข้ามาแทน ทำให้ความสามารถในการพึ่งตนเองลดลง และด้วยเหตุนี้ทำให้สาครีต้องหาทางตั้งรับกับปัญหาเหล่านั้น โดยพยายามเลือกรับปรับใช้ภูมิปัญญาท้องถิ่นและความรู้จากภายนอก ผ่านกิจกรรมกลุ่มเพื่อให้ชุมชนพึ่งตนเองได้

2) การยกย่องผู้เฒ่าผู้แก่ให้เป็นผู้ดำเนินการรื้อฟื้นวัฒนธรรมประเพณี เช่น ประเพณีการทำขวัญข้าว การลงแขก

3) การรวมกลุ่มและเชื่อมโยงเป็นเครือข่าย เช่น กลุ่มออมทรัพย์สาครี กลุ่มธุรกิจทางเลือก กลุ่มเกษตรทางเลือก กลุ่มพัฒนาศาสนา ศิลปวัฒนธรรม กีฬา และนันทนาการ เป็นต้น

ชุมชนสระคู อำเภอลำปลายมาศ จ.บุรีรัมย์ แต่เดิมมีปัญหาเรื่องความแห้งแล้ง ต่อมา สามารถพัฒนาชุมชนให้มีความเข้มแข็งขึ้นมาได้ โดยมีปัจจัยที่สำคัญ คือ

1) ผู้นำ เป็นผู้นำที่ได้รับการยอมรับ เป็นผู้นำทางความคิด เป็นผู้ที่มีความรักและความสำนึก ในคุณค่าของชุมชนท้องถิ่นของตนเอง

2) ชาวบ้าน ซึ่งเป็นกลไกที่สำคัญในการพัฒนา ทั้งนี้พบว่าชาวบ้านสระคูมีความสามัคคี เสียสละในการร่วมมือกันพัฒนาชุมชน ต่อสู้ปัญหาและอุปสรรค มีความเชื่อมั่นศรัทธาในวัฒนธรรม ประเพณีท้องถิ่นของตนเอง มีความเคารพนับถือในตัวผู้นำ มีการเรียนรู้และสังสมประสบการณ์ มีการถ่ายทอดความรู้ต่อเพื่อนบ้าน ต่อลูกหลาน และมีความเอื้ออาทรเอื้อเฟื้อต่อกัน

3) การฟื้นฟูประเพณีและวัฒนธรรม ชาวชุมชนสระคูได้ร่วมกันฟื้นฟู ประยุกต์ และ ประดิษฐ์ขึ้นมาใหม่ โดยอาศัยรากฐานเดิมที่มีอยู่ โดยการผสมผสานวัฒนธรรมที่ดีจากภายนอก และการที่มีประเพณีวัฒนธรรมที่ดีจะช่วยกล่อมเกลายุติภัยและวิถีชีวิตให้เป็นที่มีความสงบสุข รู้จักพอ รู้จักใช้จ่ายอดออม และเอื้ออาทรต่อกัน

4) การเรียนรู้ มีลักษณะสำคัญ 4 ประการ คือ 1) การรวมกลุ่ม 2) สมาชิกร่วมคิดร่วมทำ 3) ร่วมกันปฏิบัติจริง 4) ร่วมกันแก้ไขปัญหาจริง

5) การจัดการโดยอาศัยหลักธรรม โดยมีผู้นำเป็นตัวอย่างที่ดี

ชุมชนแม่ทา กิ่งอำเภอแม่ออน จ.เชียงใหม่ แม่ทาเป็นชุมชนหนึ่งในวัฒนธรรมล้านนา ซึ่งมีความหลากหลายของกลุ่มชนเผ่าต่างๆ วัฒนธรรมภูมิปัญญาของแต่ละชนเผ่าเป็นหัวใจสำคัญที่มีมิติ ของการที่มนุษย์อยู่ร่วมกับธรรมชาติอย่างพึ่งพาอาศัยกัน มีความเอื้ออาทรต่อกันมาโดยตลอด โดย สะท้อนออกมาทางความเชื่อ ประเพณี กิจกรรมต่างๆ ความเชื่อเหล่านี้ได้หล่อหลอมให้วิถีชีวิตของ ชาวล้านนาอยู่กับธรรมชาติ ใช้ประโยชน์จากธรรมชาติอย่างยั่งยืน และที่สำคัญคือ ชาวล้านนา สามารถดำรงอยู่กับวิถีชีวิตท่ามกลางชนบทรอบนิคมดั้งเดิมได้โดยไม่สูญหายตามกระแสโลกาภิวัตน์ ดังนั้นปัจจัยสำคัญที่ทำให้แม่ทาเข้มแข็ง คือ

1. ความเชื่อ ประเพณี และกิจกรรมที่ปฏิบัติสืบต่อกันมา รวมทั้งความเชื่อในเรื่องของการ แพทย์พื้นบ้าน และการให้ความสำคัญกับหมอพื้นบ้าน

2. การเรียนรู้ ชาวแม่ทาเชื่อว่าวัฒนธรรมกับการเรียนรู้ คือ ทุกกิจกรรมตั้งแต่เกิดถึงตาย ทุก อย่างเป็นวัฒนธรรม เป็นการเรียนรู้ที่คนต้องเรียน เรียนรู้เพื่อเอาชีวิตรอดและอยู่ร่วมกับคนอื่นๆ ใน สังคมได้อย่างปกติสุข

การเรียนรู้เพื่ออยู่ร่วมกับคนอื่นๆ จึงเป็นการนำไปสู่การรวมกลุ่มหรือการรวมพลัง ซึ่งส่งผล ให้มีการจัดการที่ดีโดยผ่านกลุ่มหรือองค์กรต่างๆของชุมชน

ปัจจัยต่างๆเหล่านี้จะทำให้เกิดการรวมกลุ่มหรือรวมพลัง ซึ่งจะนำไปสู่การควบคุม การจัด การในชุมชนโดยผ่านองค์กรหรือเครือข่าย ทำให้ชุมชนมีความสุข เอื้ออาทรต่อกัน พึ่งตนเองได้ และเข้มแข็ง วัฒนธรรมเป็นรากฐานในการขับเคลื่อนการพัฒนา โดยเฉพาะอาศัยการรวมกลุ่ม

การร่วมแรงร่วมใจ การมีส่วนร่วม ความสัมพันธ์แบบเครือญาติ และการปลุกจิตสำนึก เพื่อให้สมาชิกเกิดความรัก ความสามัคคีและเอื้ออาทรต่อกัน

การศึกษาของมาริโอ เกาโด(2538) ได้ศึกษาบทบาทของหมอลำผีฟ้า ในการดูแลสุขภาพของคนอีสาน ซึ่งเป็นการรักษาการเจ็บป่วยที่เกิดจากความสัมพันธ์ระหว่างคน เครือข่ายทางสังคม จิตใจซึ่งอยู่ในลักษณะขององค์กรร่วม การรักษาของผีฟ้าเป็นการผสมผสานระหว่างความเชื่อและความรู้ทางการแพทย์สมัยใหม่ คือใส่ใจในมิติของคน ชุมชน และแบบแผนความเชื่อประเพณีท้องถิ่นและมีการส่งต่อให้แพทย์แผนปัจจุบันตามลักษณะของโรคและการเจ็บป่วย

การศึกษาของบุญยงค์ เกศเทศ(2537) เรื่อง สถาบันป่าคอนปู่ตาและบทบาทพฤติกรรมของเผ่าจ่าในชุมชนอีสาน พบว่าป่าคอนปู่ตาถือว่าเป็นพื้นที่ป่าศักดิ์สิทธิ์ ผู้ใดจะละเมิดไม่ได้ สำหรับผู้ที่เป็นสื่อประสานระหว่างผีปู่ตากับชาวบ้านคือเผ่าจ่า และความเชื่อดังกล่าวทำให้เกิดสำนึกต่อการอนุรักษ์ เกิดความศรัทธาซึ่งมีผลต่อแบบแผนและวิถีชีวิตของคนอีสานในการอยู่อาศัยและเกี่ยวผลประโยชน์จากป่าอย่างเกื้อกูลและเอื้อต่อการดำรงชีวิตตามวิถีเกษตรกรรมของคนอีสานในชนบท

โครงการส่งเสริมความมีน้ำใจไมตรี (Small Kindness Movement)

โดยประเทศญี่ปุ่นได้ริเริ่มดำเนินการโดยมีองค์กรเรียกว่า Small Kindness Movement จัดตั้งขึ้นในปี 2506 ก่อนการจัดการแข่งขันกีฬาโอลิมปิกในกรุงโตเกียว เพื่อต้อนรับชาวต่างชาติ ด้วยการทำกิจกรรมต่าง ๆ โดยเฉพาะการสร้างชุมชนที่มีความเอื้ออาทรระหว่างกัน และจากนั้นได้มีการเคลื่อนไหวให้ประเทศอื่น ๆ เริ่มดำเนินการในปี 2510 จนกระทั่งปัจจุบันมีประเทศต่าง ๆ ที่เข้าร่วมโครงการหลายประเทศ เช่น ประเทศสิงคโปร์(Singapore Kindness Movement) เริ่มดำเนินการในปี 2539 โดยมีเป้าหมายคือการเสริมสร้างสังคมให้เกิดความสง่างาม และมีภารกิจและเป้าหมายคือการสนับสนุนให้แต่ละบุคคลมีความเมตตา คำนึงถึงผู้อื่น และความมีมารยาทซึ่งเกิดขึ้นจากภายในตน (Inspire) ดังนั้นจึงกำหนดภารกิจเพื่อสร้างความสง่างามด้วยการกระทำอย่างมีน้ำใจตามธรรมชาติทำให้ชีวิตมีความน่าพึงพอใจมากขึ้นตลอดกาล

ในประเทศสหรัฐอเมริกา โดยองค์กร The Random Acts of Kindness เพื่อรวบรวมและส่งเสริมอาสาสมัครอาสาสมัครช่วยเหลือกิจกรรมของส่วนรวมเช่นเดียวกันกับองค์กร Kindness Inc. และในประเทศออสเตรเลีย โดยกลุ่มของ The Australian Kindness Movement ซึ่งเป็นส่วนหนึ่งของ Random Acts โดยมีวัตถุประสงค์ คือเพื่อกระตุ้นความรู้สึกของมิตรภาพ ความหวัง ความเอื้ออาทร โดยผ่านการแสดงน้ำใจไมตรีต่อกันด้วยการสนับสนุนกิจกรรมทั้งในโรงเรียน ที่ทำงานและประกาศวันแห่งความมีน้ำใจแห่งชาติ(สำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ,มปป)

ส่วนการศึกษาของจิราพร เกษพิชชาวัฒนา (Jiraporn Kespichayawattana,1999)ซึ่งศึกษาพฤติกรรมการดูแลสุขภาพผู้สูงอายุที่เป็นบิดามารดาของคนไทย พบว่าพื้นฐานสำคัญคือความกตัญญูกตเวที ที่บุตรหลานต้องดูแลสุขภาพผู้สูงอายุทั้งด้านร่างกาย(Physical) จิตใจ (Psychological) และจิตสังคมหรือจิต

วิญญาณ (Spiritual) โดยมีบริบทที่สำคัญคือ ความสัมพันธ์ในครอบครัว การสนับสนุนการดูแล และด้านเศรษฐกิจ ในขณะที่การศึกษาของโยโป (Yoblo P.D., 1990) วิจารณ์ศึกษาเปรียบเทียบวัฒนธรรมการช่วยเหลือของคนไทยกับคนอเมริกัน (A Cross-cultural examination of Altruism and Helping Behaviour: Thailand and the United State) พบว่า การที่คนไทยมีศาสนาพุทธเป็นในการดำเนินชีวิต และกล่อมเกลาจิตใจทำให้คนไทยมีพฤติกรรมเอื้อเฟื้อและช่วยเหลือผู้อื่นมากกว่าคนอเมริกัน

ชาร์ป และคณะ (อ้างถึงใน โสภา (ชูพิชัยกุล) ชปีนมันน์.2542) กล่าวถึงบุคลิกภาพของคนไทยไว้ในหนังสือ Cornell Thailand Handbook ว่า โดยทั่วไปคนไทยเป็นคนที่มีความเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ เคารพผู้อาวุโส มีพื้นฐานมาจากศาสนา ในอดีตวัดจะเป็นศูนย์กลางของการดำเนินชีวิตในชนบท พิธีกรรมต่าง ๆ ในชนบทจะเกี่ยวข้องกับวัดและพระ คนไทยเชื่อในเรื่องของโชคกลางเชื่อในเรื่องผลกรรมหรือนูญาป ซึ่งส่งผลต่อการดำเนินชีวิตของคนไทย ในการทำดีเพื่ออนาคต (Philipp, 1965 อ้างถึงใน โสภา)

โคมิน (Komin, 1991 อ้างถึงใน โสภา (ชูพิชัยกุล) ชปีนมันน์.2542) กล่าวว่า สำหรับคนไทยในจิตสำนึกจะนึกถึงผู้อื่น คอยช่วยเหลือผู้อื่น เอื้ออาทรและสนใจผู้อื่น แต่ในเวลาเดียวกันก็จะไม่ลืมที่จะเหลือที่ไว้ให้กับตนเอง

2.4.2 กรณีศึกษาความเอื้ออาทรในชุมชนอีสาน

ความเอื้ออาทรเป็นสิ่งที่ปลูกฝังในวิถีชีวิตของคนอีสานมาแต่โบราณ จึงมีข้อความหรือลักษณะที่สื่อถึงความเอื้ออาทรที่แฝงอยู่โดยทั่วไป เช่น พรักบ้านเหนื่อ เกลือบ้านได้ , ไปมาหาสู่, อาศัยไหว้วาน , น้ำพึ่งเรือเสือพึ่งป่า ฮักแพงแบ่งปันรักใคร่อาทร และในการเก็บข้อมูลภาคสนามทำให้ได้ข้อมูลที่สะท้อนถึงลักษณะของความเอื้ออาทร เช่น

สมาพันธ์สหกรณ์ ทำเนี่ยว อำเภอเวียงน้อย จังหวัดขอนแก่น เป็นหมู่บ้านที่ประสบปัญหาเช่นเดียวกันกับบ้านดงบัง สำหรับหมู่บ้านนี้มี ครูสน รูปสูง เป็นผู้นำ ทั้งนี้ในทัศนะของผู้นำหมู่บ้านทำเนี่ยวเนว ได้กล่าวถึงความเอื้ออาทร ในแง่หมู่บ้านที่แตกต่างจากหมู่บ้านอื่น ๆ คือการผ่อนปรนหนี้สิน การยกหนี้ การพักหนี้ โดยอธิบายว่าหากชาวบ้าน หรือชุมชนไม่มีการผ่อนปรนหนี้สินให้กันและกัน จะก่อให้เกิดความบาดหมาง ความขัดแย้งและขาดความสามัคคี แต่ถ้าหากชาวบ้านมีจิตใจเอื้ออาทรต่อกันโดยการขอมลลดหย่อนหรือลดหนี้ที่ค้างคามาานในกรณีที่ถูกหนี้ไม่สามารถใช้คืนได้ ก็จะเป็นการอภัยให้กันและกัน ลักษณะเช่นนี้ข้างบ้านทำเนี่ยวเนวถือว่าเป็นรูปแบบหนึ่งของความเอื้ออาทรต่อกัน (ครูสน รูปสูง, 2543)

หมู่บ้านม่วงหวาน อำเภอน้ำพอง จังหวัดขอนแก่น เป็นหมู่บ้านที่ประสบปัญหาหามลพิษจากโรงก๊าซ ซึ่งตั้งอยู่ใกล้กับชุมชน ทำให้ชาวบ้านประสบความเดือดร้อนจากกลิ่นและมลภาวะ ทำให้เจ็บป่วยเป็นโรคผิวหนังและภูมิแพ้ จึงเกิดการรวมตัวเพื่อเรียกร้องความช่วยเหลือจากหน่วยงานต่าง

ๆ ที่เกี่ยวข้องในการกล่าวถึงความเอื้ออาทรนั้น ผู้นำและสมาชิกของชุมชนอธิบายว่าความเอื้ออาทรจะแสดงออกต่อไปนี้คือ

- 1) การปฏิบัติต่อผู้อื่นเสมือนเป็นคนในครอบครัว
- 2) การแบ่งหน้าที่ในการดูแลสมาชิกของกลุ่มให้ได้รับความสะดวกสบาย เช่น เวลาไปศึกษาดูงานในพื้นที่อื่น จะมีสมาชิกบางคนทำหน้าที่ไปหาข้อมูลที่จำเป็น เช่น สถานที่รับประทานอาหาร ห้องน้ำ
- 3) ผู้นำจะแสดงความเอาใจใส่ต่อสมาชิกด้วยการตระเวนถามข่าวความเป็นอยู่ของสมาชิกอย่างทั่วถึง โดยให้เวลาส่วนใหญ่กับสมาชิก แต่ทั้งนี้จะต้องดูแลเรื่องต่าง ๆ ในบ้านให้เรียบร้อยก่อนจะออกจากบ้าน
- 4) การขยายความรู้และแลกเปลี่ยนประสบการณ์ร่วมกับชุมชนอื่น ในกรณีที่สามารถพัฒนาชุมชนของตนเองได้เข้มแข็งแล้ว

กรณีศึกษาโครงการเกษตรกรรมยั่งยืนเพื่อพัฒนาเกษตรรายย่อย ภูมินิเวศน์ขอนแก่นใต้-โคราชเหนือ

ความเอื้ออาทรในทัศนะของกลุ่มเกษตรกรรายย่อย ภาคอีสาน มองความเอื้ออาทรในลักษณะที่เป็นองค์รวม คือความเอื้ออาทรต่อตนเอง ต่อครอบครัว ต่อชุมชนสังคมและธรรมชาติแวดล้อม

การแสดงออกซึ่งความเอื้ออาทรต่อตนเองและครอบครัว คือการประกอบอาชีพและการดำเนินชีวิตประจำวันเพื่อให้ครอบครัวมีอยู่มีกิน มีความสุข สุขภาพดี การผลิตและการใช้ปัจจัยการผลิตที่ไม่เบียดเบียนตนเองและคนในครอบครัว เช่น ทำการเกษตรเพื่อการดำรงชีพไม่ใช่มุ่งความร่ำรวยหรือการแข่งขันจนก่อหนี้สินหรือสร้างปัญหาแก่ครอบครัว

ความเอื้ออาทรในระดับชุมชนและสังคม คือความห่วงใยต่อผู้คนในชุมชน การเข้าร่วมกิจกรรมสาธารณะ การอุทิศเวลา ไม่เอาเปรียบผู้อื่น เสียสละแบ่งปัน ไม่มุ่งการผลิตและใช้ปัจจัยการผลิตอันจะนำมาซึ่งอันตรายต่อผู้บริโภค เช่น ไม่ใช่สารเคมี ไม่ใช่สารพิษ การเข้ากลุ่มแลกเปลี่ยนเรียนรู้ประสบการณ์ การคำนึงถึงสังคมวัฒนธรรมและภูมิปัญญาท้องถิ่น

ความเอื้ออาทรต่อธรรมชาติแวดล้อม คือ การประกอบอาชีพที่อยู่บนฐานคิดของความห่วงใยต่อธรรมชาติ การเกื้อกูล การอยู่อย่างสมดุล ไม่ทำลายสิ่งแวดล้อม การรื้อฟื้นระบบนิเวศน์ การเผื่อแผ่ต่อคนรุ่นหลัง คำนึงถึงความยั่งยืน

หมู่บ้านจำฝักหนาม อ.ขอนแก่น

ชาวบ้านให้นิยามความหมายของความเอื้ออาทร ว่าเป็นการแบ่งปัน การช่วยเหลือเกื้อกูล ซึ่งสามารถแสดงออกในรูปแบบต่าง ๆ ดังนี้

- 1) ให้การดูแล เยี่ยมเยือน เมื่อเจ็บป่วย ช่วยเหลือนำส่งโรงพยาบาล
- 2) การช่วยเหลือดูแลบ้านเรือนรวมทั้งการต้อนรับญาติมิตรเวลาเจ้าของบ้านไม่อยู่
- 3) การแบ่งปันสิ่งของ
- 4) การให้โอกาสรับผลประโยชน์ที่ชุมชนร่วมกันจัดหา เช่น การต่อท่อน้ำประปา แม้ว่าบางคนจะไม่ให้ความร่วมมือ แต่ทางกลุ่มก็จะยินยอมให้ใช้น้ำด้วย โดยให้เหตุผลว่าอยู่ร่วมกันต้องเผื่อแผ่กัน
- 5) ช่วยกันสอดส่องดูแลบ้านเรือน
- 6) รวมตัวเป็นกลุ่ม ช่วยเหลือกันในกลุ่ม แลกเปลี่ยนสิ่งของ
- 7) เยี่ยมเยียนถามข่าว
- 8) ห่วงใยเรื่องปากท้องของสมาชิกในชุมชน

ข้อมูลที่ได้จากการศึกษาเอกสารและข้อมูลภาคสนามจะนำไปวิเคราะห์ในบทที่ 3 ต่อไป

บทที่ 3

วิเคราะห์ผลการศึกษา

การศึกษาเรื่องรูปแบบความเชื่ออาทรในสังคมไทย : กรณีศึกษา สังคมชนบทอีสาน โดยการศึกษาเอกสารร่วมกับการเก็บข้อมูลภาคสนาม ซึ่งพบว่าความเชื่ออาทรเป็นคำที่มีความหมายซับซ้อน และให้นิยามยากมากคำหนึ่งเพราะมีลักษณะของนามธรรมเช่นเดียวกับคำอื่น ๆ อีกหลายคำ เช่นคำว่าคุณธรรม จริยธรรม ความผูกพัน อย่างไรก็ตามจากการค้นคว้าเอกสารและเก็บข้อมูลเชิงคุณภาพเพิ่มเติม ทำให้การวิเคราะห์ความหมายและแง่มุมต่าง ๆ ของความเชื่ออาทรชัดเจนขึ้นในบางระดับ แต่ก็ยังคงต้องการการศึกษาค้นคว้าเพิ่มเติมในระยะต่อไป

สำหรับในระยะแรกของการศึกษาพบว่า ในการกล่าวถึงความเชื่ออาทรมีลักษณะความเป็นสหสาขาวิชา เช่นในด้านจิตวิทยา จิตวิทยาสังคม มานุษยวิทยาและวัฒนธรรม ด้านการพยาบาล ด้านศาสนา จริยธรรม ซึ่งในแต่ละด้านอธิบายถึงความเชื่ออาทรในมิติที่แตกต่างกันแต่ก็มีส่วนที่คล้ายคลึงกัน คือ การที่บุคคลมีความเชื่อ ความศรัทธา ความรักและความผูกพันต่อสิ่งหนึ่งสิ่งใดอย่างแรงกล้าจนนำไปสู่การคิด การพูดและการกระทำด้วยความบริสุทธิ์ใจ ซึ่งบุคคลจะแสดงออกในลักษณะต่อไปนี้

- 1) การคิด คือ การที่บุคคลคิดถึง ห่วงใยผู้อื่น ประารถนาดีต่อผู้อื่น ซึ่งในขั้นสูงสุดจะไม่หวังผลตอบแทน
- 2) การพูด คือการพูดจายกย่องให้เกียรติ แนะนำตักเตือนในสิ่งที่ดี
- 3) การกระทำ เช่นการช่วยเหลือเกื้อกูล การแบ่งปัน การเสียสละสิ่งของ การเอาใจใส่ดูแล การสัมผัสอย่างอ่อนโยนด้วยน้ำใจไมตรี

ในการวิเคราะห์ผลการศึกษาเกี่ยวกับความเชื่ออาทร ผู้วิจัยจะนำเสนอประเด็นต่าง ๆ ตามลำดับ คือ

- 3.1 ระดับของความเชื่ออาทร
- 3.2 ปัจจัยนำที่ก่อให้เกิดความเชื่ออาทร
- 3.3 ปัจจัยที่ทำให้ความเชื่ออาทรลดลง
- 3.4 ผลของความเชื่ออาทร
- 3.5 บริบทของชุมชน

3.1 ระดับของความเอื้ออาทร

เนื่องจากความเอื้ออาทรมีความเป็นนามธรรมสูง และมักถูกตั้งคำถามอยู่เสมอว่าการกระทำของบุคคลในบางครั้งแสดงถึงความเอื้ออาทรต่อตนเองและครอบครัวแต่ไม่เอื้ออาทรต่อผู้อื่น หรือเอื้ออาทรต่อคนแต่ไม่ความเอื้ออาทรต่อธรรมชาติแวดล้อม ดังนั้นผู้วิจัยจึงจำแนกความเอื้ออาทรเป็น 3 ระดับ คือ

1) ความเอื้ออาทรต่อตนเอง ครอบครัว และญาติมิตร เป็นลักษณะของความเอื้ออาทรในระดับต้นที่บุคคลแสดงออก เนื่องจากบุคคลมีความต้องการพื้นฐานที่สำคัญ คือความมั่นคง ความปลอดภัย และเมื่อบุคคลมีสิ่งเหล่านี้ก็จะเอื้อเพื่อเผื่อแผ่ไปสู่ผู้อื่น โดยเฉพาะคนใกล้ชิดที่ตนรัก และผูกพันมากที่สุด เช่น พ่อ แม่ ลูก ญาติสนิท เพื่อนบ้าน

การแสดงออกถึงความเอื้ออาทรต่อตนเองและคนใกล้ชิดจะสูงกว่าความเอื้ออาทรที่มีให้กับบุคคลอื่น เช่น พ่อแม่เอื้ออาทรต่อลูก หรือแม่อาจจะเอื้ออาทรต่อลูกมากกว่าพ่อ ซึ่งฟาริดา อับราฮิม (2537) วิเคราะห์ว่าอาจเป็นเพราะแม่อุ้มท้องลูกมาจึงรู้สึกรักและผูกพันกับลูกสูงกว่า ซึ่งสอดคล้องกับเนื้อหาคำบอกเล่าของพ่อผาย สร้อยสระกลางที่เล่าถึงแรงบันดาลใจในการทำมาหากินและพระคุณของแม่ว่า และข้อความที่บ่งบอกถึงความรักความเอื้ออาทรที่แม่มีให้ลูก คือ “แม่ไปไหนมาหา แม่ไปไหนมาหาฝาก” ข้อความดังกล่าวสะท้อนความจริงที่แม่ห่วงหาอาทรลูก ไม่ว่าจะไปไหนจะไปทำอะไร แม่จะคิดเสมอว่าลูกจะต้องมีกิน ลูกจะต้องอิ่ม สำหรับผู้ที่เป็นส่วนใหญ่แล้วจะแสดงความห่วงใยและเอื้ออาทรต่อครอบครัวในฐานะที่เป็นหัวหน้าครอบครัว เป็นผู้นำดังกล่าวของนายฉวาง (บ้าน โศกสูง ตำบลม่วงหวาน อำเภอเมือง จังหัดขอนแก่น) ที่กล่าวถึงความเอื้ออาทรว่า “ในเวลาปกติจะต้องดูแลครอบครัวให้มีอยู่มีกิน ปากอ้อมท้องอ้อม จากนั้นจึงจะตะเวนเยี่ยมเยียนถามข่าวสมาชิกของกลุ่ม และหากมีเรื่องราวเดือดร้อนก็จะช่วยกันแก้ปัญหา เช่น วัชหายก็จะช่วยกันออกตามหาวัช” เช่นเดียวกับข้อคิดเห็นของสมาชิกบ้าน โศกกลาง อำเภอพลจังหวัดขอนแก่นที่กล่าวว่าส่วนใหญ่พ่อบ้านมักไม่ค่อยแสดงออกมากนักซึ่งจะแตกต่างจากแม่ที่คอยห่วงหาอาทรลูกอยู่ตลอดเวลาด้วยความกังวลว่าลูกจะได้รับอันตรายหรือไม่ปลอดภัยจากสังคมที่เปลี่ยนแปลงไป

ลักษณะเช่นนี้ นักวิชาการของตะวันตก วิเคราะห์ว่าเป็นเพราะพื้นฐานของคนไทยที่มีพื้นฐานจากศาสนาพุทธ ทำให้คนไทยเป็นคนที่มีความบุคลิกภาพเฉพาะ คือ เป็นคนอ่อนโยน สุภาพ มีความเอื้ออาทรต่อผู้อื่น โคมิน(Komin,1991 อ้างถึงใน โสภ(ชูพิชัยกุล) ชปีนมันน์.2542) กล่าวว่า สำหรับคนไทยในจิตสำนึกจะนึกถึงผู้อื่น คอยช่วยเหลือผู้อื่น เอื้ออาทรและสนใจผู้อื่น แต่ในเวลาเดียวกันก็จะไม่ลืมที่จะเหลือที่ไว้ให้กับตนเอง

การแสดงออกถึงความเอื้ออาทรต่อตนเองและครอบครัวบุคคลจะแสดงออกด้วยการกระทำต่อไปนี้

- การเลี้ยงดูเมื่อเขารวย
- การปรนนิบัติบิดามารดา ดูแลเรื่องการกินอยู่ และสุขภาพ
- การดูแลเมื่อเจ็บป่วย
- ให้การศึกษานูต
- มีของฝากหรือของเยี่ยม
- แวะถามข่าว
- กลับบ้านเมื่อถึงเทศกาล
- สนับสนุนให้บุตรมีอาชีพเป็นหลักแหล่ง
- มีปัจจัยสี่ที่เพียงพอ เช่น อาหาร ยา เครื่องนุ่งห่ม ที่อยู่อาศัย
- ประกอบอาชีพที่สุจริต ไม่ให้ครอบครัวเป็นทุกข์
- ไม่ประพฤติผิดศีลธรรม
- มีคุณธรรมในการดำเนินชีวิต
- อบรมสั่งสอนให้คนในครอบครัวทำความดี
- ไม่ก่อกวนสิน
- ห่วงใยเป็นนิจ

2) ความเอื้ออาทรต่อชุมชนและสังคม เป็นการแสดงออกถึงความเอื้ออาทรในระดับที่สูงขึ้นจากระดับตนเองและครอบครัว ซึ่งอาจเป็นเพราะว่าเมื่อบุคคลได้รับการตอบสนองความต้องการขั้นพื้นฐานมีความสุขและได้รับการตอบสนองในระดับพื้นฐานรวมทั้งรู้สึกปลอดภัยและมั่นคงพอสมควรแล้วจะเริ่มคิดถึงผู้อื่น ซึ่งเป็นไปตามทฤษฎีของมาสโลว์(Maslow,1970) ซึ่งกล่าวถึงความต้องการของมนุษย์มีอยู่ 5 ระดับ คือ 1) ความต้องการทางสรีระ เพื่อให้ดำรงชีวิตอยู่ได้ 2) ความต้องการความปลอดภัยและความต้องการความมั่นคงในชีวิต 3) ความต้องการเป็นส่วนหนึ่งของสังคมและต้องการความรัก 4) ความต้องการมีศักดิ์ศรีในตนเอง 5) ความต้องการที่จะเข้าใจตนเอง เป็นตัวของตัวเองและความต้องการที่จะเข้าใจโลกอย่างถ่องแท้

ความต้องการดังกล่าว หากมนุษย์ได้รับการตอบสนองในระดับที่เหมาะสม พอเหมาะคือมีอิสระที่จะได้แสดงออก ไม่ถูกเก็บกด จะทำให้บุคคลมีสุขภาพดีทั้งสุขภาพกาย ใจและจิต ช่วยลดปัญหาของบุคคลที่มีต่อตนเอง เพื่อนมนุษย์และต่อธรรมชาติแวดล้อม บุคคลจะแสดงออกในลักษณะต่าง ๆ และเป็นคนที่มีความเอื้ออาทรต่อผู้อื่น คือเป็นผู้ที่เสียสละ เผื่อแผ่เพื่อมวลมนุษย์ มีคุณธรรม และคำนึงถึงสิ่งแวดล้อมโดยส่วนรวมคนไทยนิยมการทำบุญ ให้ทานแก่ผู้ตกทุกข์ได้ยาก ซึ่งมีผลต่อบุคลิกภาพของคนไทยในด้านบวกคือ เป็นคนใจดี โอบอ้อมอารี เอื้ออาทรต่อกันและกัน (โสภา ชูพิกุลชัย สปีลมันน์,2542)

ในระดับชุมชนการแสดงออกของคนอีสาน จะมีลักษณะของการรวมหมู่ ซึ่งเป็นแบบแผนของวิถีชีวิตที่สืบทอดจากวัฒนธรรมประเพณีของคนอีสานซึ่งมีพื้นฐานของความเชื่อ ความศรัทธา

ในศาสนา จึงแสดงออกผ่านทางพิธีกรรมต่าง ๆ ซึ่งบ่งบอกถึงความเชื่ออาทรในระดับที่ขยายจากความเชื่ออาทรต่อตนเองและครอบครัว

นอกจากนั้นสถานการณ์ความยากจนและความขัดแย้งในเรื่องสิทธิต่าง ๆ ทำให้มีรูปแบบเฉพาะของการรวมตัวกัน หรือในพื้นที่ที่มีการเคลื่อนไหวเพื่อเรียกร้องความเป็นธรรม จะพบความเชื่ออาทร]การเกาะเกี่ยวกันในกลุ่มสูง เช่นในซึ่งผู้นำต้องออกไปเคลื่อนไหวเพื่อสมาชิกของหมู่บ้าน สมาชิกจะคอยดูแลช่วยเหลือครอบครัวของผู้นำ หากบุตรหลานประสบอุบัติเหตุก็จะพาส่งโรงพยาบาลและไปเฝ้าดูแล (บ้านชำฝักหนาม, ขอนแก่น; บ้านใหม่ชัยพัฒนา, สกลนคร; บ้านโคกสูง ต. ม่วงหวาน จ. ขอนแก่น)

เป็นการแสดงออกถึงความเชื่ออาทรต่อกลุ่มและชุมชน เช่น

- การร่วมงานประเพณี
- การเข้าร่วมกิจกรรมทางสังคม
- การดูแลเอาใจใส่ต่อบุคคลอื่นที่ไม่ใช่คนในครอบครัวหรือญาติมิตร
- การดูแลเฝ้าบ้านให้เพื่อนบ้านเมื่อเจ้าของบ้านไม่อยู่
- การต้อนรับญาติของเพื่อนบ้านเมื่อเจ้าของบ้านไม่อยู่
- การทำงานเพื่อส่วนรวม
- การแบ่งปันสิ่งของให้กับสมาชิกในชุมชน
- การผลิตที่ไม่เป็นอันตรายต่อผู้บริโภค
- การไม่เอาเปรียบผู้อื่น
- พาเพื่อนบ้านที่เจ็บป่วยส่งโรงพยาบาล
- การไปเยี่ยมผู้เจ็บป่วย ไปเฝ้าเพื่อให้กำลังใจ มีของเยี่ยมตามฐานะ
- การอุทิศเวลาให้กับกลุ่มหรือองค์กร
- มีส่วนร่วมในกิจกรรมต่าง ๆ ขององค์กร
- การทอดผ้าป่าต้นไม้และการนำกล้าไม้ไปฝาก
- การแลกเปลี่ยนเมล็ดพันธุ์
- การแลกเปลี่ยนความรู้และประสบการณ์
- ให้กำลังใจเพื่อนบ้านหรือสมาชิกในการทำกิจกรรมต่าง ๆ
- ช่วยเหลือบุคคลอื่นที่ไม่รู้จัก

3) ความเชื่ออาทรต่อธรรมชาติแวดล้อม มาจากความเชื่อและปทัสถานของคนอีสาน ที่มีต่อแบบแผนวัฒนธรรมประเพณีของชุมชนและความเชื่อส่วนบุคคล เช่น การที่คนอีสานมีความเชื่อมีความศรัทธาในศาสนาพุทธ และมีแบบแผนวัฒนธรรมที่สืบทอดต่อกันมาที่เรียกว่าฮีตสิบสองครองสิบสี่ และเป็นความเชื่อที่ขยายขอบเขตนอกเหนือจากครอบครัว ญาติมิตร คนรู้จักในชุมชน เป็นการแสดงความเชื่ออาทรต่อผู้อื่นที่ไม่รู้จัก แต่เป็นเพื่อนมนุษย์ด้วยกัน แม้จะอยู่ห่างไกลหรือต่าง

เผ่าพันธุ์ รวมทั้ง ความหวงใยต่อสิ่งที่มีมองไม่เห็น เช่น ต่อบรรพบุรุษ ต่อผีธรรมชาติ ต่อสิ่งที่มีพระคุณเช่น ที่นาทำกิน แม่น้ำ ลำธาร ขุนเขาและป่าไม้ เช่น

- การทำพิธีกรรมที่เคารพต่อธรรมชาติ
- การผลิตที่ไม่ทำลายธรรมชาติ
- การใช้ทรัพยากรโดยคำนึงถึงคนรุ่นหลัง
- ห่วงใยธรรมชาติ
- การแสดงความรักต่อเพื่อนร่วมโลก ไม่เบียดเบียนผู้อื่น
- การช่วยเหลือเกื้อกูลเมื่อมีภัยพิบัติ

3.2 ปัจจัยนำที่ก่อให้เกิดความเอื้ออาทร

สำหรับปัจจัยที่ทำให้เกิดความเอื้ออาทร จากการศึกษาเอกสารและการสัมภาษณ์พบว่า ปัจจัยที่ทำให้เกิดความเอื้ออาทรในระดับบุคคลและครอบครัวคือ ความรัก ความผูกพัน ที่มีต่อบุคคลใกล้ชิด ซึ่งเมื่อบุคคลมีความรักและผูกพันจะทำให้บุคคลคิด พูดและกระทำเพื่อแสดงออกถึงความเอื้ออาทร (ฟาริดา อิบราฮิม, 2532)

ส่วนปัจจัยที่ก่อให้เกิดความเอื้ออาทรต่อกลุ่มหรือต่อชุมชน คือ การรวมกลุ่ม ความรักในระดับกลุ่มสังคม และแบบแผนประเพณีวัฒนธรรม ซึ่งทำให้คนในชุมชนรวมตัวกันเพื่อทำกิจกรรมร่วมกัน ผูกพันกันและเอื้ออาทรต่อกัน ส่วนความเอื้ออาทรต่อธรรมชาติแวดล้อมนั้นมีปัจจัยนำคือ ความเชื่อ ความศรัทธา และความรักขั้นสูงสุด ซึ่งจะแผ่อำนาจความเอื้ออาทรต่อเพื่อนมนุษย์ รวมทั้งธรรมชาติแวดล้อมรอบตัว โดยไม่แบ่งแยกชนชั้น

นอกจากนั้นปัจจัยเงื่อนไขอื่น ๆ ที่ทำให้เกิดความเอื้ออาทรต่อกันในสังคม ได้แก่

1) บุคคล พบว่าบุคคลที่มีแนวโน้มจะเป็นผู้ช่วยเหลือเอื้ออาทรต่อผู้อื่น พบว่าเป็นคนที่มีความสุขในชีวิต มีศักยภาพ มีครอบครัวที่อบอุ่น และมีแบบอย่างที่ดี ส่วนใหญ่เป็นสตรี แต่ในสถานการณ์ฉุกเฉิน ผู้ชายจะมีบทบาทมากกว่า และพบว่าบุคคลที่มีบุคลิกของการเป็นผู้นำเสนอและสนองมีความโน้มเอียงที่จะช่วยเหลืออื่นมากกว่า นอกจากนี้พบว่า อายุที่มากขึ้นจะมีพฤติกรรมช่วยเหลือสังคมมากขึ้น

2) สถาบันทางสังคม พบว่าสถาบันที่มีส่วนหนุนเสริมให้บุคคลและสังคม เรียนรู้ที่จะเป็นผู้ช่วยเหลือสังคมนั้น ได้แก่ สถาบันศาสนา สถาบันครอบครัว สถาบันการศึกษา แบบแผนความเชื่อ ขนบธรรมเนียมและวัฒนธรรมของชุมชน

3) ปัจจัยแวดล้อมอื่น ๆ ได้แก่ ผู้นำชุมชน ซึ่งต้องเป็นผู้ที่มีคุณธรรม เสียสละ อดทน เป็นแบบอย่างที่ดี สมาชิกในชุมชน ต้องเป็นบุคคลที่มีจิตใจเสียสละ มีจิตสำนึกรับผิดชอบต่อชุมชน และถูกหลอกลวงในอนาคต นักพัฒนา นักวิชาการและผู้เกี่ยวข้อง ซึ่งต้องร่วมกันผลักดันและฟื้นฟูช่วยส่งเสริมสนับสนุน โดยใช้กระบวนการต่าง ๆ เช่น

กระบวนการกลุ่ม ซึ่งจะช่วยให้เกิดกระบวนการช่วยเหลือเกื้อกูล ความผูกพัน เป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน มีการพึ่งพาอาศัยกัน

กระบวนการเรียนรู้ จะช่วยหนุนเสริมให้มีการและเปลี่ยนแปลงประสพการณ์ การมีปฏิสัมพันธ์ เชื่อมโยงเป็นองค์กรและเครือข่าย

กระบวนการมีส่วนร่วมของชุมชน การมีส่วนร่วมจะก่อให้เกิดความรู้สึกรักและเป็นเจ้าของร่วมกัน เกิดความรับผิดชอบและนำไปสู่แนวความคิดการพึ่งตนเองของคนในชุมชนและก่อให้เกิดความเอื้ออาทรต่อสังคม

การหนุนเสริมด้านแนวคิดและกิจกรรม เพื่อให้สมาชิกได้มีกิจกรรมร่วมกันและเกิดสำนึก ร่วมและการรื้อฟื้นภูมิปัญญาท้องถิ่น เพื่อกระตุ้นเตือนสำนึกรับผิดชอบต่อชนบทรรมนิยมประเพณีที่ดีงาม

3.3 ปัจจัยที่ทำให้ความเอื้ออาทรลดลง

ความเอื้ออาทรในบางรูปแบบในชุมชนอีสานลดลงหรือหายไปบ้างอย่างเช่น การแลกเปลี่ยนแรงงาน เป็นต้นว่าประเพณีการลงแขก ทั้งนี้เป็นเพราะการใช้เงินแทนที่ระบบความสัมพันธ์แบบเดิม และความก้าวหน้าทางเทคโนโลยี ความเร่งรีบในการทำมาหากิน และการมุ่งหาเงิน ทำให้การแบ่งปันที่เคยมีลดลง และการแลกเปลี่ยนกลายเป็นการซื้อหา เพราะสิ่งของต่างๆ เช่นพืชผักสามารถนำไปขายได้ ทำให้ผู้ซื้อรู้สึกเกรงใจ (บ้านชำผักหนาม ,ขอนแก่น)

นอกจากนี้ภาวะเศรษฐกิจ จากภาวะความยากจน ความตกต่ำทางเศรษฐกิจ ทำให้วิถีชีวิตของคนในชนบทต่างคนต่างอยู่ และทำให้เกิดความแปลกแยกต่างคนต่างอยู่ ประกอบกับ การพัฒนาที่นำเอาเงินเข้าไปในหมู่บ้าน ทำให้เกิดความขัดแย้งในบางพื้นที่ บางหมู่บ้านผู้นำและชาวบ้านเริ่มถามหาผลประโยชน์ส่วนตน การเสียสละเพื่อส่วนรวมลดลง

อย่างไรก็ตามพบว่าในบางพื้นที่ได้เริ่มฟื้นฟูความสัมพันธ์แบบเดิมขึ้นมาใหม่ เช่น ในกลุ่มของสมาชิกโครงการนำร่องเกษตรกรรมยั่งยืน ซึ่งในหลายภูมิภาค (การแบ่งพื้นที่ทางกายภาพของพื้นที่ในภาคอีสาน) ได้แสดงออกถึงความเอื้ออาทรต่อกันในแง่มุมต่าง ๆ มากขึ้นตั้งแต่ระดับตนเอง ครอบครัว ชุมชน และธรรมชาติแวดล้อม(บัญชากร แก้วส่อง และคณะ,2545) โดยใช้กระบวนการกลุ่ม ความเป็นองค์กรและเครือข่าย มีการเรียนรู้ร่วมกันเพื่อช่วยกันแก้ปัญหา ทำให้เกิดความเหนียวแน่นในกลุ่ม เกิดความผูกพัน ความรักและห่วงใยกันและเอื้ออาทรต่อกัน

3.4 ผลของความเอื้ออาทร

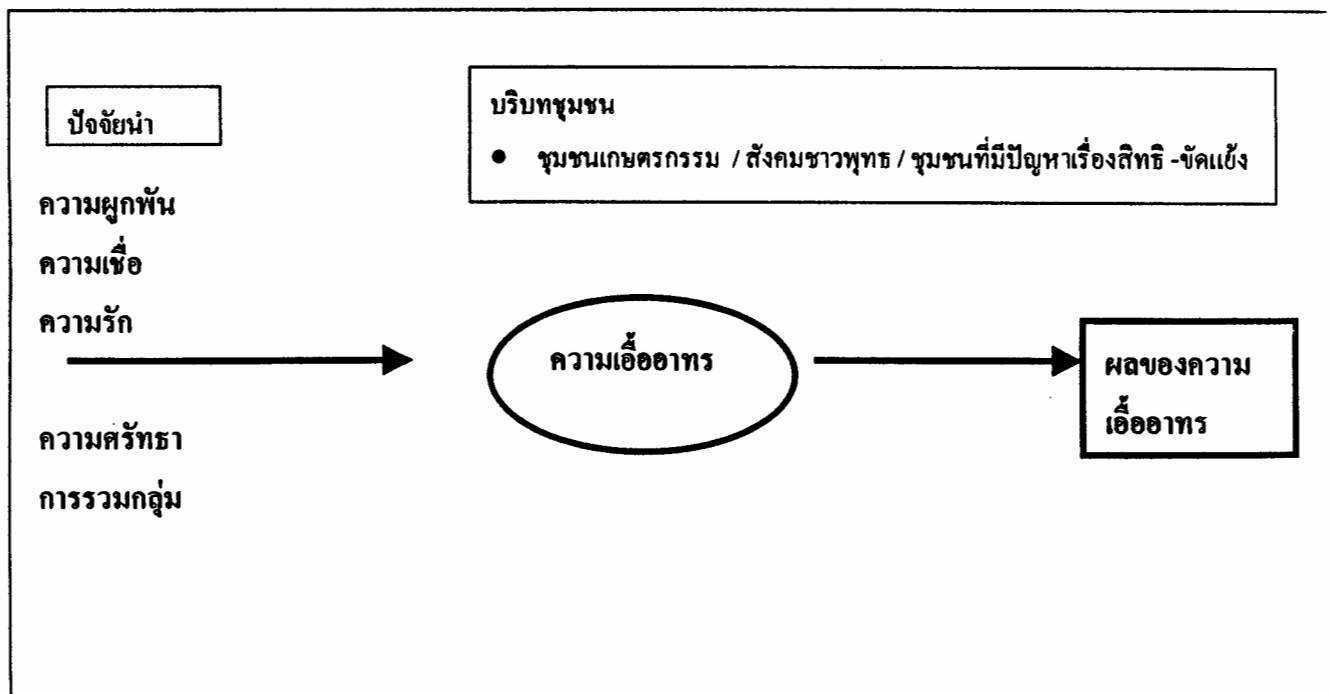
ความเอื้ออาทร ทำให้คนมีน้ำใจไมตรี เสียสละแบ่งปัน และเกื้อกูลต่อบุคคลอื่น ต่อชุมชน

และสังคม ไม่เบียดเบียนหรือคิดร้ายต่อผู้อื่น ทำให้สังคมมีความสุขเพราะคนมุ่งทำความดีและปรารถนาดีต่อผู้อื่น และเป็นพลังสำคัญในการผลักดันงานพัฒนาจากความสามัคคีกลมเกลียวที่เกิดขึ้น ทำให้เกิดการมีส่วนร่วม ความมุ่งมั่นที่จะร่วมกันทำกิจกรรมให้บรรลุเป้าหมาย นอกจากนั้นความเอื้ออาทรยังทำให้ผู้คนอ่อนน้อมและเคารพต่อธรรมชาติ อยู่อย่างพึงพา ทำให้ระบบนิเวศน์มีความสมดุลและยั่งยืน

3.5 บริบทของชุมชน

ในชนบทอีสานยังคงเป็นสังคมเกษตรกรรม มีความเป็นอยู่แบบชาวพุทธ และในหลายพื้นที่ประสบปัญหาเรื่องสิทธิที่อาศัยและที่ทำกิน ทำให้ต้องมีการรวมตัวต่อสู้ ประกอบกับความแห้งแล้งของภูมิอากาศ การรวมตัวเพื่อช่วยกันแก้ปัญหา จึงเกิดขึ้นได้โดยง่าย ซึ่งภายหลังจากการรวมตัวกันมีการเกาะเกี่ยวกัน เพื่อช่วยเหลือเกื้อกูลกัน และเกิดเป็นความรักและเอื้ออาทรต่อกัน

โดยสรุปความเอื้ออาทรของสังคมในชนบทอีสาน สามารถแสดงได้ดังรูปแบบต่อไปนี้

บทที่ 4

สรุปและเสนอแนะ

การศึกษาเรื่องรูปแบบความเอื้ออาทรในสังคมไทย : กรณีศึกษาสังคมชนบทอีสาน ซึ่งเป็นการศึกษาเพื่อตอบคำถามว่า ในสังคมชนบทอีสานมีการแสดงออกถึงความเอื้ออาทรในรูปแบบใดบ้าง มีรูปแบบใดที่ยังคงมีอยู่มีรูปแบบใดที่หายไป และเพื่อค้นหาความหมายของความเอื้ออาทรว่ามีความหมายอย่างไร

จากการศึกษาโดยใช้การวิเคราะห์เอกสาร และการเก็บข้อมูลภาคสนาม รวมทั้งจากกรณีศึกษา ทำให้พอที่จะสรุปความหมาย และรูปแบบของความเอื้ออาทร ในลักษณะต่าง ๆ ดังต่อไปนี้

4.1 ความหมายของความเอื้ออาทร

การที่บุคคลมีความเชื่อ ความศรัทธา ความรักและความผูกพันต่อสิ่งหนึ่งสิ่งใดอย่างแรงกล้าจนนำไปสู่การคิด การพูดและการกระทำ เช่นการช่วยเหลือเพื่อนมนุษย์ การแบ่งปัน ความเมตตากรุณา ความห่วงใยเอาใจใส่ เห็นอกเห็นใจ มีน้ำใจ เสียสละโดยไม่หวังผลตอบแทนและมุ่งประโยชน์ส่วนรวมมากกว่าส่วนตน

ซึ่งบุคคลจะแสดงออกในลักษณะต่อไปนี้

- 1) การคิด คือ การที่บุคคลคิดห่วงใยผู้อื่น ปรารถนาดีต่อผู้อื่น โดยไม่หวังผลตอบแทน
- 2) การพูด คือการพูดจาขบถก่อให้เกิดเกียรติ แนะนำตักเตือนในสิ่งที่ดี
- 3) การกระทำ คือการช่วยเหลือเกื้อกูล การแบ่งปัน การเสียสละสิ่งของ การเอาใจใส่ดูแล การสัมผัสอย่างอ่อนโยนด้วยน้ำใจไมตรี

4.2 ระดับของความเอื้ออาทร

ความเอื้ออาทรเป็น 3 ระดับ คือ

1) ความเอื้ออาทรต่อตนเอง ครอบครัว และญาติมิตร เป็นลักษณะของความเอื้ออาทรในระดับต้นที่บุคคลแสดงออก เนื่องจากบุคคลมีความต้องการพื้นฐานที่สำคัญ คือความมั่นคงความปลอดภัย และเมื่อบุคคลมีสิ่งเหล่านี้ก็จะเอื้อเพื่อแผ่ไปสู่ผู้อื่น โดยเฉพาะคนใกล้ชิดที่ตนรักและผูกพันมากที่สุด เช่น พ่อ แม่ ลูก ญาติสนิท เพื่อนบ้าน

การแสดงออกถึงความเอื้ออาทรต่อตนเองและครอบครัวบุคคลจะแสดงออกด้วยการกระทำต่อไปนี้

- การเลี้ยงดูเมื่อเขาวิวย และให้การปรนนิบัติบิดามารดา
- การดูแลเมื่อเจ็บป่วย

- ให้การศึกษา
- มีของฝากหรือของเยี่ยม
- แวะถามข่าว
- กลับบ้านเมื่อถึงเทศกาล
- สนับสนุนให้บุตรมีอาชีพเป็นหลักแหล่ง
- มีปัจจัยสี่ที่เพียงพอ เช่น อาหาร ยา เครื่องนุ่งห่ม ที่อยู่อาศัย
- ประกอบอาชีพที่สุจริต ไม่ให้ครอบครัวเป็นทุกข์
- ไม่ประพฤติกิเลสตัณหา
- มีคุณธรรมในการดำเนินชีวิต
- อบรมสั่งสอน

2) ความเอื้ออาทรต่อชุมชนและสังคม เป็นการแสดงออกถึงความเอื้ออาทรในระดับที่สูงขึ้นจากระดับตนเองและครอบครัว ด้วยการแสดงออกถึงความเอื้ออาทรต่อกลุ่มและชุมชน เช่น

- การร่วมงานประเพณี
- การเข้าร่วมกิจกรรมทางสังคม
- การดูแลเอาใจใส่ต่อบุคคลอื่นที่ไม่ใช่คนในครอบครัวหรือญาติมิตร
- การดูแลเฝ้าบ้านให้เพื่อนบ้านเมื่อเจ้าของบ้านไม่อยู่
- การต้อนรับญาติของเพื่อนบ้านเมื่อเจ้าของบ้านไม่อยู่
- การทำงานเพื่อส่วนรวม
- การแบ่งปันสิ่งของให้กับสมาชิกในชุมชน
- การผลิตที่ไม่เป็นอันตรายต่อผู้บริโภค
- การไม่เอาเปรียบผู้อื่น
- พาเพื่อนบ้านที่เจ็บป่วยส่งโรงพยาบาล
- การไปเยี่ยมผู้เจ็บป่วยเพื่อให้กำลังใจ มีของเยี่ยม
- การอุทิศเวลาให้กับกลุ่มหรือองค์กร
- มีส่วนร่วมในกิจกรรมต่าง ๆ ขององค์กร
- การทอดผ้าป่าต้นไม้และการนำกล้าไม้ไปฝาก
- การแลกเปลี่ยนเมล็ดพันธุ์

3) ความเอื้ออาทรต่อธรรมชาติแวดล้อม มาจากความเชื่อและปทัสถานของคนอีสาน ที่มีต่อแบบแผนวัฒนธรรมประเพณีของชุมชนและความเชื่อ ด้วยการ

- การทำพิธีกรรมที่เคารพต่อธรรมชาติ
- การผลิตที่ไม่ทำลายธรรมชาติ

- การใช้ทรัพยากรโดยคำนึงถึงคนรุ่นหลัง
- ความรักและความห่วงใยต่อเพื่อนร่วมโลก ไม่เบียดเบียนกัน

ในภาพรวมของชนบทอีสาน พบว่าความเอื้ออาทรในรูปแบบของการพึ่งพาอาศัย การช่วยเหลือเกื้อกูลยังอยู่ในระดับสูง โดยเฉพาะในกลุ่มของเกษตรกรและในชุมชนที่ประสบปัญหาความเดือดร้อนที่เป็นปัญหาร่วมกันจะมีความเอื้ออาทรต่อกันสูง และพบว่าความเอื้ออาทรในครอบครัวและเครือญาติจะสูงกว่าระดับอื่น ๆ

4.3 ปัจจัยนำที่ก่อให้เกิดความเอื้ออาทร

ปัจจัยที่ทำให้เกิดความเอื้ออาทร ในระดับบุคคลและครอบครัวคือ ความรัก ความผูกพัน ที่มีต่อบุคคลใกล้ชิด ส่วนปัจจัยที่ก่อให้เกิดความเอื้ออาทรต่อกลุ่มหรือต่อชุมชน คือ การรวมกลุ่ม ความรักในระดับกลุ่มสังคม และแบบแผนประเพณีวัฒนธรรม ส่วนความเอื้ออาทรต่อธรรมชาติแวดล้อมนั้นมีปัจจัยนำคือ ความเชื่อ ความศรัทธา และความรักขั้นสูงสุด

และเงื่อนไขที่ก่อให้เกิดความเอื้ออาทร ได้แก่ ความเป็นเครือญาติ สถานการณ์ที่กระทบต่อส่วนรวม บุคลิกภาพส่วนตัว พื้นฐานครอบครัว ผู้นำ สมาชิก และปัจจัยแวดล้อมอื่น ๆ

4.4 ปัจจัยที่ทำให้ความเอื้ออาทรลดลง

ความเอื้ออาทรในบางรูปแบบในชุมชนอีสานลดลงหรือหายไปบ้าง เช่น การแลกเปลี่ยน ทั้งนี้เพราะปัญหาเศรษฐกิจ ความยากจน การใช้เงินแทนที่ระบบความสัมพันธ์แบบเดิม การเข้ามาของเทคโนโลยี ความเร่งรีบในการทำมาหากิน และการมุ่งหาเงิน

4.5 ผลของความเอื้ออาทร

ความเอื้ออาทร ทำให้คนมีน้ำใจไมตรี เสียสละแบ่งปัน และเกื้อกูลต่อบุคคลอื่น ต่อชุมชน และสังคม นอกจากนั้นยังเป็นพลังผลักดันให้เกิดการพัฒนา ทำให้ผู้คนอ่อนน้อมและเคารพต่อธรรมชาติ ไม่เบียดเบียน มีการอาศัยอย่างพึ่งพา ทำให้ระบบนิเวศน์มีความสมดุลและยั่งยืน

4.6 บริบทของชุมชน

ในชนบทอีสานยังคงเป็นสังคมเกษตรกรรม มีความเป็นอยู่แบบชาวพุทธ และในหลายพื้นที่ประสบปัญหาเรื่องสิทธิที่อาศัยและที่ทำกิน ประกอบกับความแห้งแล้งของภูมิอากาศ การรวมตัวเพื่อช่วยกันแก้ปัญหา การเกาะเกี่ยวกัน

4.7 ข้อเสนอแนะในการทำวิจัยครั้งต่อไป

เนื่องจากการศึกษาครั้งนี้ มีข้อจำกัดเรื่องเงื่อนไขของเวลา และงบประมาณ จึงทำให้ศึกษาได้บางพื้นที่ ซึ่งข้อมูลที่ได้จึงยังครอบคลุมและไม่สามารถสะท้อนรูปแบบความเชื่ออาหารในทุก ๆ พื้นที่ของสังคมชนบทอีสานได้ ดังนั้นข้อเสนอแนะในการทำวิจัยครั้งต่อไป คือ

1. ควรมีการสร้างเกณฑ์และตัวชี้วัดเชิงปริมาณ และสร้างเครื่องมือเพื่อเก็บรวบรวมข้อมูลเชิงปริมาณต่อไป
2. ควรมีการศึกษาวิจัยในพื้นที่อื่นๆ เช่น ในหมู่บ้านที่ปรากฏการณ์ความเชื่ออาหารที่ชัดเจน และทำการศึกษาเพื่อถอดบทเรียนให้เห็นรูปแบบที่เป็นรูปธรรม
3. ควรมีการศึกษาเปรียบเทียบระหว่างหมู่บ้านเก่าและหมู่บ้านใหม่ เพื่อศึกษารูปแบบความเชื่ออาหารที่มีความแตกต่างกัน
4. ควรมีการทำวิจัยปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม เพื่อค้นหาความเชื่ออาหารที่เคยมีอยู่ในชุมชน และรื้อฟื้นความเชื่ออาหารให้เกิดขึ้นในชุมชน

บรรณานุกรม

- กาญจนา แก้วเทพ.2538.เครื่องมือการทำงานแนววัฒนธรรมชุมชน.กทม:สามัคคีสาส์น.
- เกียรติวรรณ อมาตยกุล.2540.พลังความเชื่อมั่น.กรุงเทพฯ:ที.พี.พรินท์.
- ฉัตรทิพย์ นาถสุภา.2540. วัฒนธรรมไทยกับขบวนการเปลี่ยนแปลงทางสังคม.พิมพ์ครั้งที่ 4.กทม:
จุฬาลงกรณ์.
- ธีระพร สุวรรณ โณ.2537.จิตวิทยาสังคม.กทม; จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย
- นีออน พินประดิษฐ์.2541.จิตวิทยาสังคม.มหาวิทยาลัยขอนแก่น..
- นพมาศ ธีระเวคิน .2539.จิตวิทยาสังคมกับชีวิต.กทมฯ:มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.
- พระธรรมปิฎก.2541.การพัฒนาที่ยั่งยืน.กทม:มูลนิธิโกมลคีมทอง.
- พระราชวรมนี.2543.ปาฐกถาธรรมพิเศษ.วารสารพุทธจักร.มิถุนายน 54(6)
- พิสมัย พูนสวัสดิ์ และคณะ.2539.จิตวิทยาสังคมร่วมสมัย.มหาวิทยาลัยเชียงใหม่;สยามศึกษา.
- ไพบุลย์ วัฒนาศิริธรรม.2541. กองทุนเพื่อสังคม.เอกสารอัดสำเนา.
- ไพลิน เตชะวิวัฒนาการ.เกณฑ์ตัดสินความดีในพุทธปรัชญาเถรวาทเปรียบเทียบกับปรัชญาของ
คานท์.วารสารพุทธศาสตร์ศึกษา. พฤษภาคม-สิงหาคม.2(2) หน้า 30-41.
- ฟาริดา อิบราฮิม.2532.ด้วยรักและศรัทธา.มปท.
- บุญยงค์ เกศเทศ.2537.สถาบันป่าคอนปู้ตาและบทบาทพฤติกรรมของเต่าจ้ำในชุมชนอีสาน.สำนัก
งานวัฒนธรรมแห่งชาติ.
- บางกอกฟอรัม.ผู้จัดการรายวัน.2538.
- ประเวศ วะสี. 2538.การดำรงชีวิตที่มีคุณค่าในสังคมสมัยใหม่.กทม:เรือนแก้วการพิมพ์.
- ประเวศ วะสี. 2537.วัฒนธรรมกับการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคม.วารสารศิลปวัฒนธรรม.มปป.
- ปรีชา ช้างขวัญยืน.2538.การประยุกต์พุทธจริยศาสตร์กับสังคมไทย.วารสารพุทธศาสตร์ศึกษา.
กันยายน-ธันวาคม 2(3):5-21.
- มาเรียม นิลพันธุ์.2537.พลวัตสังคมวัฒนธรรมไทยในบริบทโลก.วารสารวัฒนธรรมไทย;
กันยายน 31(12) :6-8
- มารีโกะ กาโตะ.2538.การรักษาพยาบาลแบบพื้นบ้าน: กรณีศึกษาหมอลำผีฟ้า บ้านหนองใหญ่
อำเภอแวงน้อย จังหวัดขอนแก่น.วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต มหาวิทยาลัย
ขอนแก่น.
- รัตน์ บัวสนธ์.2536.การวิจัยและพัฒนาหลักสูตรวัฒนธรรมท้องถิ่น.วารสารวัฒนธรรมไทย. 30(6)
มีนาคม.
- เรียบ สีทอง.2542.พฤติกรรมมนุษย์กับการพัฒนาคน.กทมฯ:เวิร์คเวฟ.

- วรรณพร บุญเรือง.2538.ค่านิยมแห่งชาติและผลกระทบต่อการพัฒนาประเทศ.วารสารวัฒนธรรมไทย.มกราคม: 32(4)
- สิวลี ศรีไธ.2539.จริยศาสตร์สำหรับพยาบาล.กรุงเทพฯ:จุฬาลงกรณ์.
- สิทธิโชค วรรณสันติกุล. 2534.ทฤษฎีและปฏิบัติการทางจิตวิทยาสังคม. กทม;พิทักษ์อักษร.
- สนิทสุดา เอกชัย.2541. กองทุนเพื่อสังคม.เอกสารอัดสำเนา.
- เสรี พงศ์พิศ.บค.2536. ภูมิปัญญาชาวบ้านกับการพัฒนาชนบท เล่ม 2.กทม:มูลนิธิภูมิปัญญา.
- สัมพันธ์ ทองสมัคร.2538. การสัมมนาวิกฤตการณ์ทางสังคมไทย.กทม:คุรุสภาลาดพร้าว.
- สุรเชษฐ เวชชพิทักษ์.2533.วัฒนธรรมกับการพัฒนาชนบท.ในประสบการณ์วัฒนธรรมศึกษา. สุโขทัยธรรมมาธิราช.กทม: โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมมาธิราช.
- สำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ.2542.แผนแม่บทวาระแห่งชาติว่าด้วยทศวรรษสืบสานวัฒนธรรมเพื่อการพัฒนา.(2541-2550).เอกสารอัดสำเนา.
- สำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ.2538.การสัมมนาวิกฤตการณ์ทางสังคมไทย.กทม: คุรุสภาลาดพร้าว.
- สำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ.2539.การสัมมนาทางวิชาการภูมิปัญญาชาวบ้านกับการดำเนินงานด้านวัฒนธรรมและการพัฒนาชนบท.กทม:อเมริกันพรีนติ้งกรุ๊ป.
- สำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ.มปป.ร่างโครงการเสริมสร้างน้ำใจไมตรีในสังคมไทย.
- สำนักงานศึกษาธิการจังหวัดขอนแก่น.2539.วัฒนธรรมอีสาน.ขอนแก่น:ขอนแก่นการพิมพ์.
- โสภา (ซูพิชย์กุล) ชปีนมันน์.2542.พัฒนาตนเอง ทางเลือกที่คุ้มค่าในยุคสังคมวิกฤต.กรุงเทพฯ:สภาพพิมพ์.
- เสาวภา ไททยวัฒน์.2538.วัฒนธรรม.กองวัฒนธรรมสถาบันราชภัฏ.กทม.มปปท.
- สมศักดิ์ ศรีสันติสุข.2540. การพัฒนาวัฒนธรรมหรือการใช้วัฒนธรรมเพื่อการพัฒนา คุณภาพชีวิตของประชาชน. วารสารมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ 15(1).พฤษภาคม-ตุลาคม.
- เอกวิทย์ ณ ถลาง.2540. ภูมิปัญญาชาวบ้านสี่ภูมิภาค วิธีชีวิตและกระบวนการเรียนรู้ของชาวบ้านไทย.
- เอนก นาคะบุตร.2541.กองทุนเพื่อสังคม.เอกสารอัดสำเนา.
- เอี่ยม ทองดี. ภูมิปัญญาชาวบ้านกับการปลูกฝังพฤติกรรมทางจริยธรรม.วารสารภาษาและวัฒนธรรม.ปีที่ 15 ฉ.1 (มกราคม-มิถุนายน 2539)
- เอี่ยม ทองดี.2533.การใช้วัฒนธรรมเป็นเครื่องมือในการพัฒนาชนบท. วารสารภาษาและวัฒนธรรม.ปีที่ 9 ฉ.1 (มกราคม-มิถุนายน 2533)
- อัมมาร สยามวาลา.2541. กองทุนเพื่อสังคม.เอกสารอัดสำเนา.
- อุดม บัวศรี.2541.มหาอุดม ลิขิตไว้ในคำนี้.ขอนแก่น:คลังนานาธรรม.

อำพล เสนาณรงค์.2542.การเกษตรทฤษฎีใหม่ ตามแนวพระราชดำริ.ข่าวสารป่ากับชุมชน.ปีที่ 6
(12) :

Baron R.A. and Byrne D., 1997. **Social Psychology**.Boston: Allyn and Bacon.

Jirapom Kespichayawattana.1999.**Katanyu Katavedi and Care Giving For Frail Elderly
Parents: The Perspectives of Thai Families in Metropolitan Bankok.A
Dissertation**.Oregon Health Sciences University.

Lamberth J.1980. **Social Psychology**. New York:Macmillan Publishing.

Lesko W.A.1994.**Reading in Social Psychology** .Boston: Allyn and Bacon.

Sternberg R. T. 1994. **Human Mild**. New York;Harcotr Brace College Publishers.

Yoblo P.D. 1990. **A Cross-cultural examination of Altruism and Helping
Behaviour:Thailand and the UnitateState**. UMI Dissertation Service:A Bell &Howell
Company.

สัมภาษณ์

พ่อบุญเดิม บุญลา.หมู่บ้านคงบัง จังหวัดขอนแก่น (สถานที่: สถาบันวิจัยและพัฒนา
มหาวิทยาลัยขอนแก่น.,วันที่ 15 ตุลาคม 2543.)

ครูบาสุทธินันท์ ปรัชญพฤทธิ์ จังหวัดบุรีรัมย์. (วันที่ 25 ธันวาคม 2543.)

พ่อคำเตื่อง ภาษี จังหวัดบุรีรัมย์. (วันที่ 25 ธันวาคม 2543.)

พ่อผาย สร้อยสระกลาง จังหวัดบุรีรัมย์. (วันที่ 25 ธันวาคม 2543.)

คุณบำรุง บุญปัญญา.นักพัฒนาอาวุโส ซึ่งนำเสนอแนวคิดเรื่องวัฒนธรรมสองกระแส.
(วันที่ 5 มกราคม 2544,สำนักงานคณะกรรมการประสานงานองค์กรพัฒนาเอกชน
อีสาน, ขอนแก่น)

ผู้นำและชาวบ้านชำผักหนาม อำเภอชุมแพ จังหวัดขอนแก่น
วันที่ 25 ธันวาคม 2543

ผู้นำและชาวบ้าน โคกสูง ต.ม่วงหวาน อำเภอน้ำพอง จังหวัดขอนแก่น
วันที่ 17 มกราคม 2544

ผู้นำและชาวบ้านท่านางแนว อำเภอเวียงน้อย จังหวัดขอนแก่น
วันที่ 20 มกราคม 2544